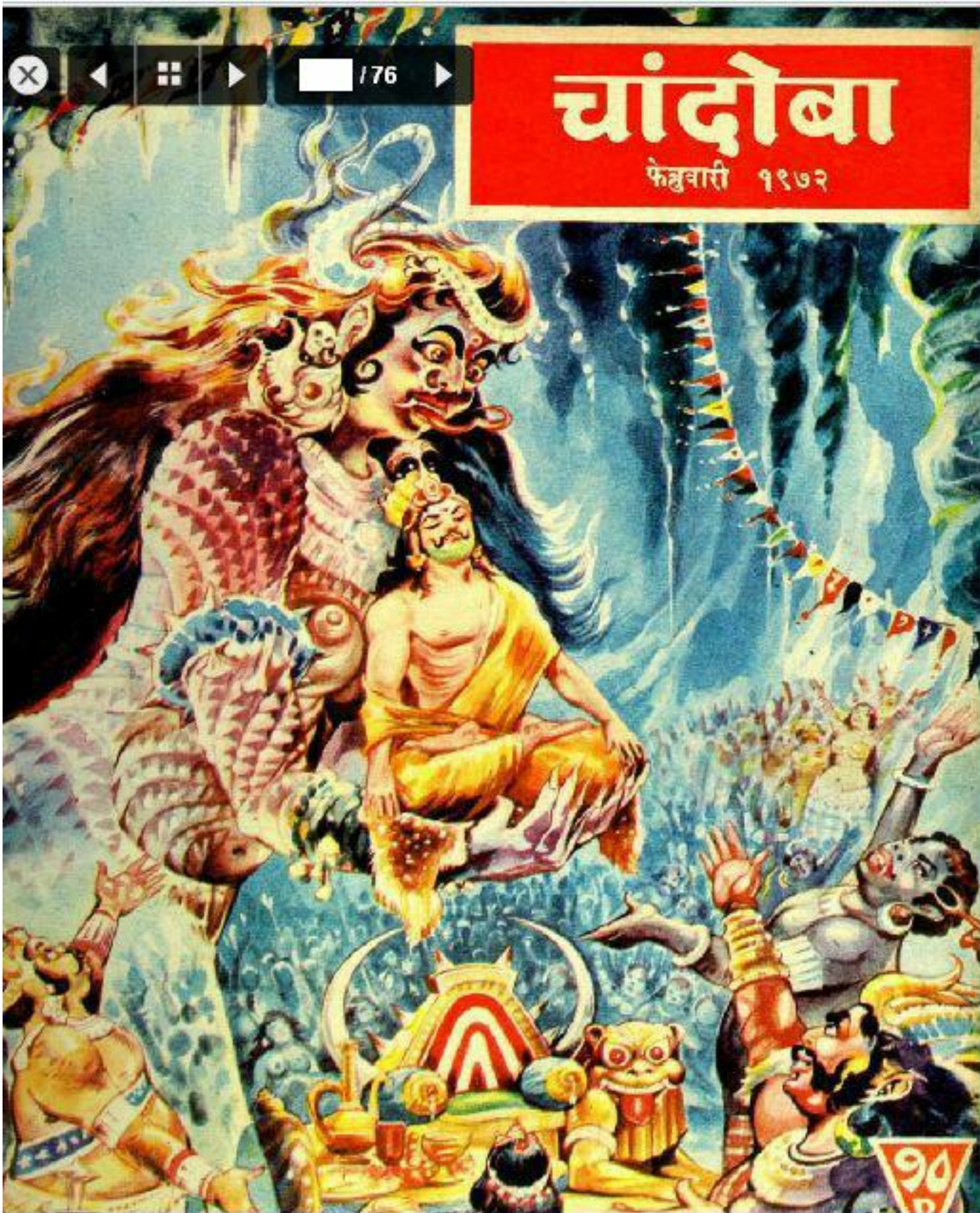
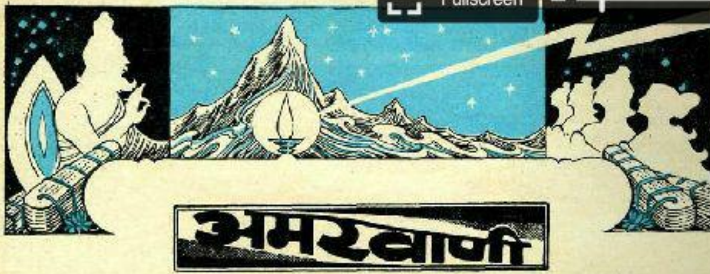

चांदोबा
फेब्रुवारी १९७२

अमरवाणी

संपूर्ण कुंभो न करोति शब्दम्; अर्द्धो घटो घोषमुपैतिरनम्;
विद्वान कुलीनो न करोति गर्वम्; गुणैर्विहीना बहु जल्पयंति ।।। १ ।।

[भरलेले मडके असेल तर त्याचा आवाज होत नाही. अर्धवट भरलेल्या मडक्यातूनच आवाज येतो. तसाच कुलीन व विद्वान जो असतो गर्व करीत नाही. ज्याच्या अंगात काही गुण नसतात तोच जास्त बडबड करतो.]

श्रुति विभिन्ना; स्मृतयश्च भिन्ना; नैको मुनिर्यस्य वचो प्रमाणम;
धर्मस्य तत्वं निहितं गुहायाम्; महाजनो येन गत : स पंथा........।। २ ।।

[श्रुती म्हणजे वेद. वेदावेदात अंतर आहे आणि स्मृतीस्मृतीत अंतर आहे. कोणत्याहि मुनीचे वचन प्रमाण किंवा अकाट्य असे नाही. म्हणून धर्मांचे तत्व गूढ आहे. यास्तव थोर पुरुष ज्या मार्गाने गेले तो अवलंबिणे श्रेयस्कर होय!

न वेत्ति यो यस्य गुणप्रकर्षम्
सतं सदा निंदति; नात्र चित्रम्!
यथा किराती करिकुंभजाताम्
मुक्तां परित्यज्य बिभर्ति गुंजाम......... ।। ३ ।।

[गुणवान माणसाचे गुण ओळखण्याची शक्ति ज्याच्या अंगात नसते तो त्याची निंदा करतो; त्यात आश्चर्य काय? किरातिणीला हत्तीच्या कुंभस्थलातील मोत्यांची कल्पना नसते, म्हणून ती ते सोडून गुंजाची माळाच गळयात घालून मिरविते.]

गुणाची ओळख

लबाडी

एक दिवशी एक शेतकरी आपले शेत नांगरीत होता. तेव्हां त्याला मातीत अचानक एक हिरा दिसला. त्याच्या लकाकी वरून ती एखादी मूल्यवान वस्तु असेलसे त्याला वाटले. म्हणून एका मोठया शहरात जाऊन त्याने तो एका जव्हेऱ्याला दाखविला.

जव्हेऱ्याने हिरा पाहिला आणि तो खरा आहे, हे ओळखून म्हणाला–"अहो, हा हिरा किमती आहे. विकणार आहां का? मी हा एक हजार रुपयांना विकत घ्यायला तयार आहे." शेतकऱ्याला आश्चर्य वाटले, एवढयाशा खडयाची किंमत इतकी जास्त मिळणार आहे, त्याचा त्या गोष्टीवर विश्वासच बसेना. शेतकरी तो हिरा विकायला तयार झाला. म्हणून जव्हेऱ्याने हजार रुपये देऊन तो हिरा विकत घेतला. जव्हेऱ्याच्या प्रामाणिकपणाचे कौतुक करीत शेतकरी आपल्या गावी निघाला.

शेतकरी गावाबाहेर थोडेच अंतर चालून गेला असेल, समोरून दोन बुरखेवाले चोर आले आणि त्यांनी शेतकऱ्याला मारहाण करून त्याच्या जवळचे एक हजार रुपये लुबाडले आणि पळून गेले. शेतकरी रडत पुन्हां त्या शहरात परत आला आणि न्यायाधिशाकडे जाऊन घडलेला प्रकार सांगितला.

न्यायाधिशाला जव्हेरी इतका इनामदार कसा निघाला हे कळेना. कारण चांगला हिरादेखील जव्हेऱ्याकडे एवढया किमतीला कोणी विकत घेणे शक्य नव्हते. त्यात गांवढळ, त्याला हिऱ्याची किंमत काय कळणार? अशा माणसाला बुडविल्याखेरीज जव्हेरी रहात नाहीत. जव्हेरी किती इमानदार असला तरी अशा हिऱ्याची किंमत फार तर अर्धी देईल. परंतु या व्यापाऱ्याने पुरी किंमत दिली होती. म्हणून आश्चर्य करण्यासारखीच गोष्ट होती.

श्री. दिनकर देवरुखे

आहेस हे सांगतां कामा नये. मांडवांत तू कधी पाऊल टाकता कामा नये आणि पंक्तीत बसून जेवता कामा नये."

कमलाने शारदाला मजुरी करायला बोलाविले होते. लग्नसोहळा पाहण्यासाठी बोलाविले नव्हते. शारदाने भांडी घासली, उष्टी काढली, केरवारे केले सर्व कामे केली. पाहुणेमंडळींना ती कोणी मोलकरीण असावी असेच वाटे. सर्वांचे जेवणखाण झाल्यावर जे उरलेसुरले असे ते घेऊन एका बाजूला बसून खाऊन घेई.

लग्न सोहळा संपला. पाहुणे मंडळी आपापल्या गावी गेली. शारदाने उरलेले शिळे अन्न व पक्वान्ने एका टोपलीत भरले आणि आपल्या गावी निघाली.

कमलाने वहिणीच्या डोक्यावर टोपली पाहून विचारले–"टोपले भरून काय घेऊन चालली आहेस ग?"

"काही नाही ग, उरलेले शिळे अन्न आहे. मुले घरी वाट पहात असतील की मावशीच्या घरून आई येईल तेव्हां काही घेऊन येईल." शारदा म्हणाली. ते बोलतांना तिला जी लाज वाटली असेल ती तिची तिलाच ठाऊक.

परंतु कमला तरातरा पुढे आली व वहिणीच्या डोक्यावरची टोपली ओढीत म्हणाली–"भिकारीण, ती भिकारीणच! शिळे उरले ते असे वांटायला आहे वाटते? गुरे नाहीत वाटते, आमच्याकडे खायला?"

शारदा कमलाच्या मनाची तुच्छता ओळखून तिच्याशी एक शब्द देखील बोलल्याशिवाय टोपली ठेवून निघून गेली. तिला असे जिणे नको वाटले.

घरी जात असता तिचा पाय एका मऊ वस्तूवर पडला. तिने खाली वांकून पाहिले तर तो मेलेला साप होता. तिने विचार केला देवानेच तिचे गाऱ्हाणे ऐकून मुक्तीचा मार्ग दाखविला आहे. तिने सापाचे तोंड व शेपटी तोडून टाकली आणि बाकी अंगाचे तुकडे करून टोपलीत ठेवून घरी गेली.

घरी गेल्यावर ती मुलांना म्हणाली–"तुमच्या मावशीने मासे दिले आहेत. मी ते शिजवून घालते तुम्हांला." नंतर तिने ते सापाचे तुकडे एका भांडयात ठेवून त्यात पुष्कळसे पाणी घातले आणि चुलीवर ते शिजायला ठेवून नवऱ्याला म्हणाली–"मी शेजारून थोडे तिखट व मसाला घेऊन येते. तुम्ही चमच्याने मधूनमधून हलवीत रहा." असे सांगून ती निघून गेली.

शारदाचा नवरा बायकोने सांगितल्याप्रमाणे चमच्याने भांडयातले तुकडे हलवीत राहला. परंतु थोडया वेळाने भांडयात खडे असल्यासारखा आवाज होऊ लागला आणि चमच्यालापण एक निराळाच भास झाला.

तो चकित होऊन शेजारून बायकोला बोलावून घेऊन आला. परत आल्यावर

शारदाने दिवा जवळ नेऊन पाहिला, भांडयात सोन्याच्या तुकडयांसारखे काही तरी लकाकत होते. ते पाहून नवरा बायको चकित झाले.

तेव्हां शारदाने नवऱ्याला घडलेला सर्व प्रकार सांगितला आणि देवाचे आभार मानीत म्हणाली–"देवाने हे किती उपकार केले!"

दोघांनी भांडयातून एकच तुकडा काढून तो जव्हेऱ्याला नेऊन दाखविला. जव्हेऱ्याने खरे सोने असल्याचे पाहून त्यांना योग्य किंमत दिली. त्यावर घरात लागणारी भांडीकुंडी, कपडेलत्ते वगैरे सामान घेऊन महिन्या दोन महिन्याला पुरेल एवढे धान्य

आहेस हे सांगतां कामा नये. मांडवांत तू कधी पाऊल टाकता कामा नये आणि पंक्तीत बसून जेवता कामा नये."

कमलाने शारदाला मजुरी करायला बोलाविले होते. लग्नसोहळा पाहण्यासाठी बोलाविले नव्हते. शारदाने भांडी घासली, उष्टी काढली, केरवारे केले सर्व कामे केली. पाहुणेमंडळींना ती कोणी मोलकरीण असावी असेच वाटे. सर्वांचे जेवणखाण झाल्यावर जे उरलेसुरले असे ते घेऊन एका बाजूला बसून खाऊन घेई.

लग्न सोहळा संपला. पाहुणे मंडळी आपापल्या गावी गेली. शारदाने उरलेले शिळे अन्न व पक्वान्ने एका टोपलीत भरले आणि आपल्या गावी निघाली.

कमलाने वहिणीच्या डोक्यावर टोपली पाहून विचारले–"टोपले भरून काय घेऊन चालली आहेस ग?"

"काही नाही ग, उरलेले शिळे अन्न आहे. मुले घरी वाट पहात असतील की मावशीच्या घरून आई येईल तेव्हां काही घेऊन येईल." शारदा म्हणाली. ते बोलतांना तिला जी लाज वाटली असेल ती तिची तिलाच ठाऊक.

परंतु कमला तरातरा पुढे आली व वहिणीच्या डोक्यावरची टोपली ओढीत म्हणाली–"भिकारीण, ती भिकारीणच! शिळे उरले ते असे वांटायला आहे वाटते? गुरे नाहीत वाटते, आमच्याकडे खायला?"

शारदा कमलाच्या मनाची तुच्छता ओळखून तिच्याशी एक शब्द देखील बोल-ल्याशिवाय टोपली ठेवून निघून गेली. तिला असे जिणे नको वाटले.

घरी जात असता तिचा पाय एका मऊ वस्तूवर पडला. तिने खाली वांकून पाहिले तर तो मेलेला साप होता. तिने विचार केला देवानेच तिचे गान्हाणे ऐकून मुक्तीचा मार्ग दाखविला आहे. तिने सापाचे तोंड व शेपटी तोडून टाकली आणि बाकी अंगाचे तुकडे करून टोपलीत ठेवून घरी गेली.

घरी गेल्यावर ती मुलांना म्हणाली–"तुमच्या मावशीने मासे दिले आहेत. मी ते शिजवून घालते तुम्हांला." नंतर तिने ते सापाचे तुकडे एका भांड्यात ठेवून त्यात पुष्कळसे पाणी घातले आणि चुलीवर ते शिजायला ठेवून नवऱ्याला म्हणाली–"मी शेजारून थोडे तिखट व मसाला घेऊन येते. तुम्ही चमच्याने मधूनमधून हलवीत रहा." असे सांगून ती निघून गेली.

शारदाचा नवरा बायकोने सांगितल्या-प्रमाणे चमच्याने भांड्यातले तुकडे हलवीत राहला. परंतु थोड्या वेळाने भांड्यात खडे असल्यासारखा आवाज होऊ लागला आणि चमच्यालापण एक निराळाच भास झाला.

तो चकित होऊन शेजारून बायकोला बोलावून घेऊन आला. परत आल्यावर

शारदाने दिवा जवळ नेऊन पाहिला, भांड्यात सोन्याच्या तुकड्यांसारखे कांही तरी लकाकत होते. ते पाहून नवरा बायको चकित झाले.

तेव्हां शारदाने नवऱ्याला घडलेला सर्व प्रकार सांगितला आणि देवाचे आभार मानीत म्हणाली–"देवाने हे किती उपकार केले!"

दोघांनी भांड्यातून एकच तुकडा काढून तो जव्हेऱ्याला नेऊन दाखविला. जव्हेऱ्याने खरे सोने असल्याचे पाहून त्यांना योग्य किंमत दिली. त्यावर घरात लागणारी भांडीकुंडी, कपडेलत्ते वगैरे सामान घेऊन महिन्या दोन महिन्याला पुरेल एवढे धान्य

व इतर पदार्थ दोघां नवरा बायकोने विकत घेतले.

त्या दिवशी आयुष्यभरात प्रथम सर्व मुलांना पोटभर खायला आणि अंगात घालायला कपडे मिळाले. मुले आनंदाने झोपली.

त्या गरीब कुटुंबाची स्थिति एकदम सुधारलेली पाहून गावकरी आश्चर्य करू लागले.

काही लोक म्हणाले–"नुकतेच शारदाच्या भाचीचे लग्न झाले नाही का? बहिणीने दिले असतील कपडे आणि पैसे! आहे ती चांगली श्रीमंत!"

परंतु कमलाने ते सर्व ऐकले तेव्हां तिला आनंद व्हायच्या ऐवजी दुःख झाले. तिला हेवा वाटू लागला, कोणत्या गोष्टीचा तिलाच कळेना. ती शारदाच्या गावी आली आणि गावप्रमुखाला म्हणाली–"माझी बहीण लग्नाला आली होती तेव्हां काय काय उचलून घेऊन आली, कोणास ठाऊक? तुम्ही चवकशी करून पहा."

गावप्रमुखाने शारदाला बोलावून विचारले. गंमत पहायला गावकरी स्त्री-पुरुष जमले.

गावप्रमुख कमलाला म्हणाला–"बाई! हे तुमचे भांडे असेल तर देवाची शपथ घेऊन सांगा आणि हे भांडे उचलून घेऊन जा."

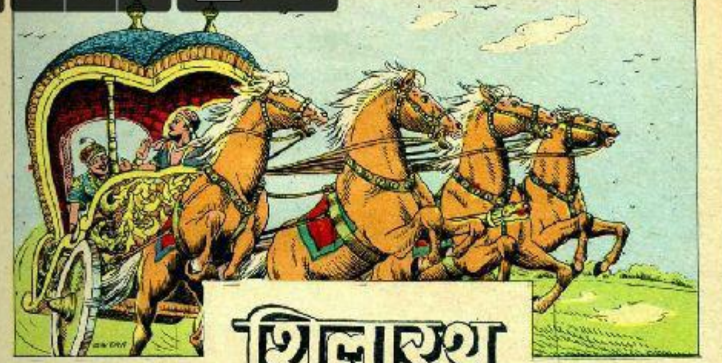
कमलाने भांड्याला हात लावताच एक साप फडा वर करून कमलाला चावायला फुसकारू लागला.

"अगोबाई, मेल्ये!" असे ओरडत कमलाने ते मडके तसेच जमिनीवर टाकले आणि दूर पळाली. मडके फुटले व त्यातून सोन्याचे तुकडे जमिनीवर पसरले. साप कोठे दिसला नाही.

ते पाहून सर्व कमलाला नावे ठेवू लागले. गावप्रमुखाने ते सोन्याचे तुकडे घेऊन जायला शारदाला सांगितले. ती ते तुकडे घेऊन घरी निघून गेली.

कमलाला तिच्या दुष्ट प्रवृत्तीचे चांगले फळ मिळाले.

शिलारथ

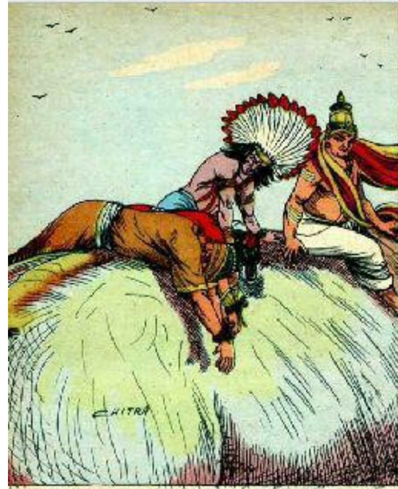
[१५]

[खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे राजा नित्यानंद याच्याशी बोलत असतां पुजारी त्या राक्षसी हत्तीवर बसून आला आणि खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे हत्तीजवळ पोचताच हत्तीने दोघांना आपल्या सोंडेत कवटाळले. संधी पाहून पुजाऱ्याच्या जंगली अनुयायांनी त्यांना कैद केले. राजाने आपल्या अनुयायांना त्या जंगली लोकांना पळवून लावायला आज्ञा केली. पुढे–]

जंगली लोक भाले, बरची व तलवारी घेऊन पुजाऱ्याचा जयघोष करीत राजा नित्यानंद रथात होता त्या बाजूला धावले. त्यांना पाहून राजाचे शिपाई पळून गेले. सारथी रथ पळून न्यायला तयारच होता. त्याने राजाच्या आज्ञेची प्रतीक्षा न करता घोड्यांना पळायला खुणावले व घोडे भर-धाव पळू लागले. राजा चकित होऊन आपल्या सारथ्याला म्हणाला–

"सारथी! आपण पळपुट्यासारखे युद्ध-भूमीवरून पळून चाललो आहे. हे पाहून विघ्नेश्वर पुजाऱ्याची हिंमत जास्तच वाढेल. तो राजधानीवर स्वारी करायला मागेपुढे पाहणार नाही. म्हणून आपण तावडतोब काही तरी उपाय योजला पाहिजे."

सारथी क्षणभर काहीच बोलला नाही. पण नंतर म्हणाला–"महाराज, आपण भितरे आहों, हे काय पुजाऱ्याला कळले

नाही, म्हणता? आपण पळून आलो नसतो तर तेथे राहून तरी आपण काय करू शकलो असतो? आपण त्यांच्या हाती ठार झालो नसतो तर कैद तर नक्कीच झालो असतो. ते दोघे क्षत्रिय वीर आपल्या रक्षणासाठी आले व स्वतः संकटात सापडले."

"अरे रे, ते दोघे आपला जीव धोक्यात घालून आम्हांला वाचवायला आले होते. ते बिचारे त्या हत्तीच्या सोंडेत सापडले नसते तर नक्कीच आपल्याला त्यांची मदत झाली असती. तो पुजारी त्यांना ठार केल्याशिवाय राहणार नाही." असे म्हणून नित्यानंदने मागे वळून पाहिले.

त्या वेळी पुजाऱ्याचे अनुयायी हत्तीच्या पाठीवर दोघांच्या मुसक्या बांधून त्यांच्या तोंडावर काळे कापड गुंडाळीत होते.

राजा रथात उभा राहून आपल्याकडे पाहतो आहे हे दिसताच पुजाऱ्याला राग आला. "आज याला ठार तरी करीन नाहीतर कैद करून घेऊन येऊन सर्वांसमक्ष त्याचा शिरच्छेद करीन," असे दांतओठ चावून पुजारी स्वतःशी पुटपुटला. मी आनंदपूरच्या सिंहासनावर बसेन, आजच्या आज, असे मनातल्या मनात म्हणत तो आपल्या अनुयायांना म्हणाला– "या दोघां तरुणांनी घात केला नसता तर आज राजाला नक्कीच कैद केले असते. तरी थोडे धोरणाने वागायचे मी ठरविलें आहे. या दोघांना ठार करावयाचे नाही. त्यांना आपल्याकडे वळवून घेऊ या. पहा तर, दोघे जिवंत आहेत का? बेशुद्ध असतील ते! जवळ जाऊन पहा."

पुजाऱ्याने तसे म्हटल्याबरोबर एक तरुण जंगली मनुष्य हत्तीवर चढला. त्याला औषधपाण्याची थोडीफार माहिती होती. त्याने जीवदत्त व खड्गवर्माच्या नाकांजवळ हात ठेवून श्वासोच्छ्वास चालू आहे की नाही, पाहले. नंतर नाडी पाहिली. नाडी चालू होती. तो जंगली तरुण ओरडून म्हणाला–" पुजारीधनी! दोघे जिवंत आहेत. नाडी चालू आहे. जबर [illegible] किंवा [illegible] सहन न झाल्यामुळे बेशुद्ध झाले आहेत. थोड्या वेळाने शुद्धीवर येतील."

ते ऐकून पुजारी म्हणाला–"तरमग लवकर चला आपल्या गुहेकडे. त्यांच्या औषधपाण्याची व खाण्यापिण्याची काही तरी व्यवस्था करू या. हे वांचले व यांची मदत मिळाली तर आनंदपूरच काय, जवळ-पासची लहान मोठी राज्ये सहज जिंकता येतील! आपल्या या ऐरावत हत्तीचे गुपित आज नाही तर उद्या बाहेर पडल्याशिवाय राहणार नाही. म्हणून त्या पूर्वी या दोघांना आपल्याकडे वळवून घेतले पाहिजे. त्यांच्या मदतीने आज नाहीतर आणखी काही दिवसांनी नक्कीच आनंदपूर राज्य आपल्या कब्ज्यात येईल.

खड्गवर्मा व जीवदत्त पूर्णपणे बेशुद्ध नव्हते. त्यांना दोरखंडांनी आवळून बांधून ठेवल्यामुळे त्यांना थोडा त्रास होत होता. त्याशिवाय त्यांच्या तोंडावर काळे कापड बांधलेले होते. म्हणून त्यांना श्वासोच्छ्वास घ्यायला देखील त्रास होत होता. तरी विघ्नेश्वर पुजारी आपल्या अनुयायांशी जे काही बोलत होता, ते सर्व ऐकू येत होते आणि त्याचे बेत कळावे या हेतूने दोघे बेशुद्ध असल्याचे सोंग करून स्वस्थ पडून होते.

सुमारे अर्धातास त्या खडकाळ जागेतून चालत गेल्यावर पुजाऱ्याचा तो हत्ती एका जागी थांबला. पुजारी हत्तीवरून उतरून खाली आला व आपल्या जंगली अनुयायांना म्हणाला–"या दोघांना काही इजा झाल्या-शिवाय खाली उतरवून ईशान्येकडच्या कोठडीत नेऊन टाका. तेथे पोचल्यावर त्यांना बांधलेले दोरखंड सोडून त्यांना मोकळे करा. त्यांना खायला प्यायला चार पांच दिवस पुरेल एवढे गुहेत ठेवून द्या. या अवधीत आपल्याला एक महत्वाचे काम करावयाचे आहे."

मालकाच्या आज्ञेप्रमाणे रानटी तरुणांनी दोघांना हत्तीच्या पाठीवरून उतरवून

गुहेच्या एका खोलीत नेऊन ठेवले. त्यांना बांधलेले दोरखंड सोडून त्यांना मुक्त केले आणि चारपांच दिवस पुरेल एवढे अन्न पाणी त्या खोलीत ठेवून देऊन बाहेर निघून गेले. परंतु दोघांच्या तोंडावर बांधलेले काळे कापड मात्र सोडले नाही. तोपर्यंत दोघे बेशुद्धावस्थेत असल्यासारखे पडून राहिले.

पुजाऱ्याचे रानटी अनुयायी बाहेर गेल्यावर दोघांनी त्यांच्या तोंडावर बांधून ठेवलेली काळी फडकी सोडून टाकली.

खोलीत उजेड नव्हता. कोठे खिडकी किंवा दरवाजादेखील दिसत नव्हता. परंतु कोठून तरी वाऱ्याची झुळुक मधून मधून येत होती. जीवदत्तने एकदा खोलीत चहूंकडे पाहिले आणि त्यांच्या सर्व शस्त्रांकडे व तलवारींकडे कौतुकाने पहात असलेल्या खड्गवर्माला म्हणाला–"खड्गवर्मा! तुला त्यात आश्चर्य ते काय वाटले रे? पुजाऱ्याने आपली शस्त्रास्त्रे काढून घेतली नाहीत! कारण आहे का माहीत? त्याला आपल्याशी मैत्री वाढवायची आहे आणि तो आपल्याला त्याचे अनुयायी करून घेणार आहे. आपल्या मदतीने त्याला त्याचा तो उद्देश पार पाडायचा आहे."

खड्गवर्माचा पारा अद्याप उतरलेला नव्हता. तो रागाच्या भरात म्हणाला–"त्या दुष्टाचा काय वाटेल तो उद्देश असू दे, तो माझ्यासमोर आला की मी एका क्षणात त्याचा शिरच्छेद केल्याशिवाय राहणार नाही. आपण आपल्या वाटेने विन्ध्य पर्वताकडे जात होतो आणि याने विनाकारण वाटेत आपल्याला अडवून ठेवले आहे."

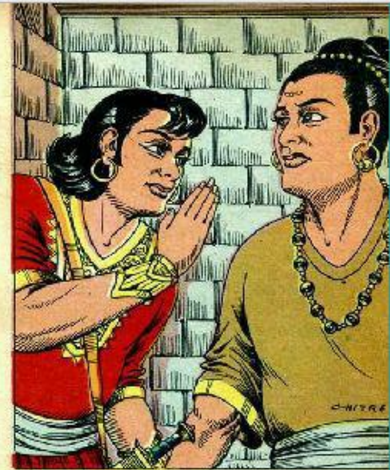
"अरे! मोठ्याने ओरडू नकोस! कदाचित काळोखाला डोळे आणि भितीला कान नसतील कशावरून? पहिल्याने ही खोली किती मोठी आहे, मला पाहू दे. कदाचित कोठेतरी खिडकी किंवा दरवाजा असेल." असे म्हणत जीवदत्त भितीला धरून कोठे काही दार किंवा खिडकी आहे का पाहू लागला. त्याला [illegible] दार किंवा एखादी फट हाताला लागली नाही. परंतु दगडांच्या मधून ज्या भेगा होत्या त्यांतून वारा आत येत होता हे त्याला कळले. त्यावरून दगडावर दगड रचून गुहेच्या या बाजूची खोली तयार केली असल्याचे लक्षात आले.

जीवदत्त खड्गवर्माला ते सांगून म्हणाला–"खड्गवर्मा, तूर्त पुजारी आपल्याला त्रास देईलसे वाटत नाही. त्याच्यापासून आपल्या जिवाला धोका नाही. आपल्याला हत्तीवरून ते लोक घेऊन आले त्यावेळी पुजारी आपल्या अनुयायांना जे म्हणाला ते ऐकून मी तर आश्चर्यचकितच झालो!"

"पुजारी कित्येक गोष्टी बोलला. त्यात कोणती गोष्ट तुला चकित करून सोडणारी वाटली?" खड्गवर्माने विचारले.

"तो म्हणाला होता की, ऐरावत जातीच्या हत्तीची गोष्ट फार दिवस गुप्त राहणार नाही, ही पहिली गोष्ट आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे तो दुष्ट काही तरी साहसाचे काम दोनतीन दिवसात करण्याच्या विचारात आहे."

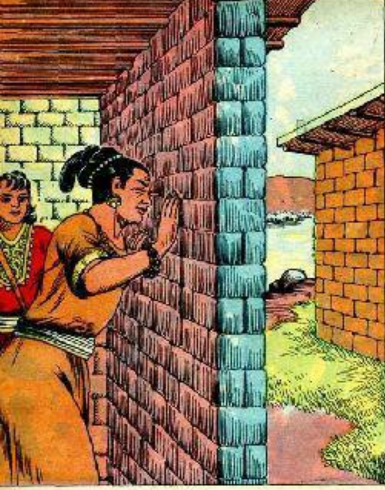
"त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे? तो ऐरावत जातीचा हत्ती असू शकेलही. नाहीतर तो हत्तीच नसेल आणि त्याचे ते साहसाचे काम म्हणजे आनंदपुर

राज्यावर आपला अधिकार करण्याची योजना तो करीत असावा." खड्गवर्मा म्हणाला.

"खड्गवर्मा! अगदी बरोबर, त्याच गोष्टी असतील असे मला देखील वाटते आहे. आज आपण येथेच आराम करू या आणि उद्या सूर्योदय होताच येथून पाय काढू या. जाता जातां त्या पुजाऱ्याला पण वाटेला लावू या." जीवदत्त म्हणाला.

"ठीक! पुजाऱ्याने आपल्या जेवणा खाण्याची व्यवस्था चारपांच दिवसांसाठी करून ठेवली आहे. या अवधीत आपण येथून पळून जाण्याचा उपाय केला पाहिजे. किती शहाणा आहे तो पुजारी नाही?

आपल्याला छान संधी देऊन गेला आहे." असे म्हणत खड्गवर्मा जोराने हसला.

संध्याकाळ झाली. खोलीत खूप काळोख झाला. दोघांनी मिळून खाऊन पिऊन घेतले आणि झोपण्याची तयारी करू लागले.

उजाडतांच त्याना खोली बाहेर कसली तरी गडबड चालू असल्याचे कळले. शेकडो जंगली तरुण जमा झाले होते आणि मोठमोठ्याने काहीतरी बोलत होते. दोघांनी ते काय बोलत आहेत हे कानोसा घेऊन ऐकण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्यांना काहीच कळले नाही.

"जीवदत्त! मला वाटते, तो दुष्ट या जंगली लोकांना बरोबर घेऊन जाऊन कोणत्यातरी स्वारीवर निघत असावा." खड्गवर्मा म्हणाला.

"स्वारी आणखी कोठे करणार? राजा नित्यानंदांची गादी बळकावण्यासाठी आनंदपूरकडे हे लोक जाण्याच्या तयारीत असतील." जीवदत्त म्हणाला.

"म्हणजे आपण येथे तोंपर्यंत या कैदखान्यात खितपत पडून रहायचे की काय?" खड्गवर्माने विचारले.

"आपण का पडून राहणार? तो दुष्ट येथून निघून गेला की आपण या खोलीतून निघून जाऊ. त्यानंतर पुढे काय करावयाचे याचा विचार करू." जीवदत्तने सुचविले.

"या अंधारकोठडीतून आपण बाहेर जाणे इतके सोपे का आहे?" खड्गवर्माने चकित होऊन विचारले.

"कां नाही? तू पहा तर!" असे म्हणत जीवदत्त भितीजवळ गेला. दगडांच्या फटीतून त्याने बाहेर पाहिले. त्याला पांच सहा फुटावर तशीच आणखी एक दुसरी भित दिसली.

"अरे, पाहिलेस का? येथे दगडावर दगड रचून भिंती आणि भिंतींच्या बाजूला भिंती, अशीच बांधलेली ही गुहा दिसते आहे. बाहेर जंगली लोकांची गडबड थोडी थांबू दे, मग ठरवू काय करायचे ते." जीवदत्त म्हणाला.

एका तासाभरानंतर बाहेर सर्व सामसूम झाले. जीवदत्तला वाटले, कदाचित थोड्या वेळाने पुन्हां कोणीतरी येईल किंवा गडबड होईल. परंतु बराच वेळ बाहेर कोणी बोललेले ऐकू आले नाही, तेव्हां खड्गवर्माकडे वळून तो म्हणाला–"या खाली बाहेर जाण्यासाठी वाट शोधण्याची आपल्याला गरजच काय? काल या खोलीत ज्या वाटेने आपण आलो त्याच वाटेने आपण बाहेर जाऊ. बाहेर पाहरा देणारे जे लोक आहेत तेच आपल्याला ती वाट दाखवितील. आवश्यक वाटल्यास, आत पांहरेकरी येतील तेव्हां तू त्यांना ठार कर. मी तुला खूण केली तरच, घाई करू नकोस."

त्यानंतर जीवदत्त खोलीत भितीजवळून फिरत मोठमोठ्याने ओरडून हाका मारू लागला–"पुजारी, ए विघ्नेश्वर पुजारी!" खड्गवर्मापण तसाच मोठ्याने ओरडून हाका मारू लागला. दोघांच्या आवाजाने ती गुफा दुमदुमू लागली.

एक दोन मिनिटात खोलीच्या भितीतून एका कोपऱ्याला एक चौकोनी दगड सरकू लागला. दगड बाजूला सरकल्यावर एक रानटी पाहरेकरी आत डोकावून दरडावीत म्हणाला–"कां ओरडतां आहां?"

जीवदत्त चकित झाल्यासारखे दाखवून काही वेळ त्या पाहरेकऱ्याकडे पहात उभा

राहला, आणि एकदम उडी मारून त्याने त्या पाहरेकऱ्याची मानगुटी धरून त्याला आत ओढले. म्हणाला–"तू आरडाओरडा केलास तर गळा दाबून टाकीन. तुला आपल्या जिवाची फिकीर असेल तर मी विचारतो त्या प्रश्नांची उत्तरे मुकाट्याने दे." असे सांगून जीवदत्तने त्या पाहरेकऱ्याला खोलीच्या भितीला टेकून बसविले.

तो रानटी मनुष्य भीतीने थरथर कांपत होता. जीवदत्त त्याला धीर देण्यासाठी त्याच्या पाठीवर हात फिरवून म्हणाला–"या खोलीवर पाहरा द्यायला आणखी किती लोक आहेत?"

"माझ्याशिवाय आणखी एकजण आहे. बाकी, सर्व लोक पुजारी धन्याबरोबर आनंदपूरच्या मोहिमेवर गेले आहेत." तो रानटी तरुण म्हणाला.

"तरमग तू त्या दुसऱ्याला या भोकातून हाक मारून आत बोलाव. तू त्याला सावध करण्याचा प्रयत्न केलास तर तुझ्या पाठीतून सुरा आरपार जाईल. माझा मित्र उभा आहे सुरा घेऊन." जीवदत्तने धमकावले.

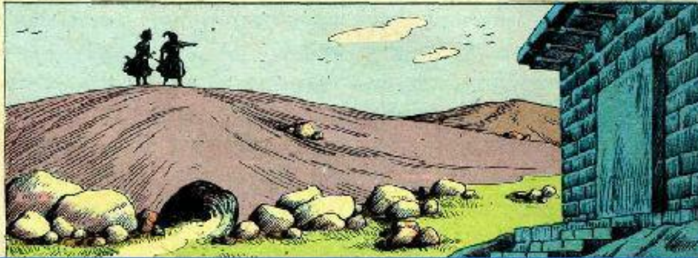
त्याप्रमाणे त्या पाहरेकऱ्याने भिंतीतल्या भोकाजवळ जाऊन दुसऱ्याला पण आत बोलाविले. त्या वेळी खड्गवर्मा आपला सुरा पहिल्या पाहरेकऱ्याच्या पाठीवर रोखून उभा होता. दुसऱ्या पाहरेकऱ्याला त्याचा साथी संकटात सापडला असेल याची कल्पना देखील नव्हती. तो परत जाण्यासाठी मागे वळला. पण खड्गवर्माने त्याला धरून खाली पाडले.

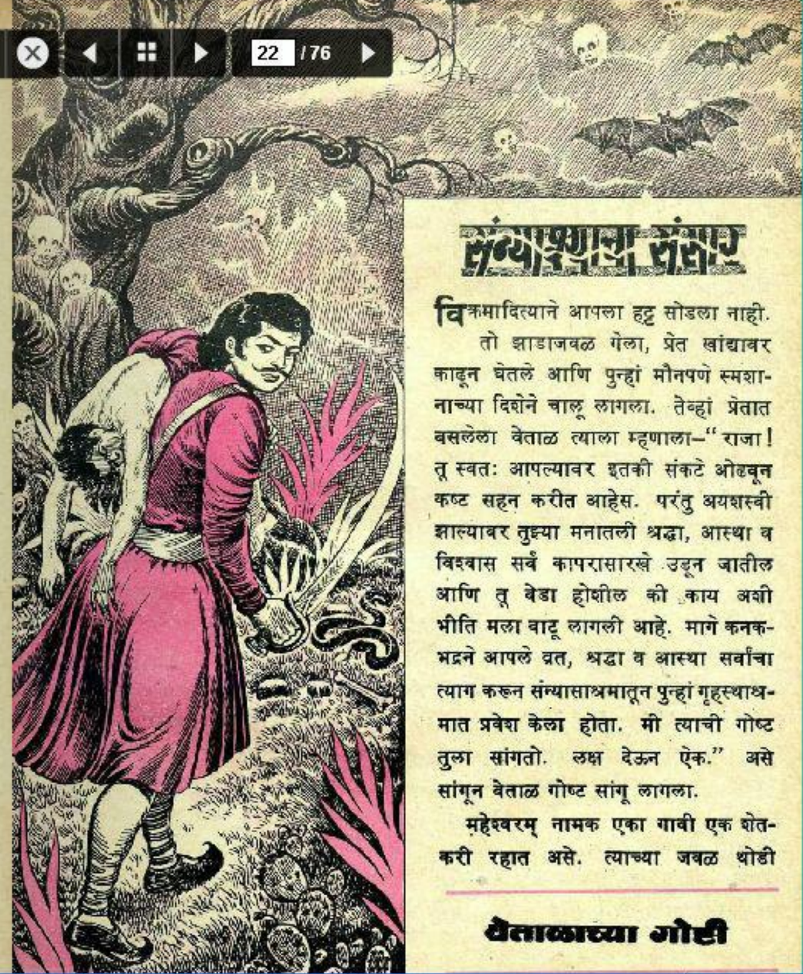
जीवदत्त दोघांना दरडावून म्हणाला– "आतां खरे खरे सांगा, नाहीतर दोघांची डोकी उडवू. त्या पुजाऱ्याच्या बरोबर सर्व लोक निघून गेले की काही लोक गुहेबाहेर पाहऱ्यावर आहेत?"

खड्गवर्मा तलवार घेऊन दोघां तरुणांना एका क्षणात ठार करण्याच्या पवित्र्यात उभा होता. दोघे थरथर कांपत होते. हात जोडून म्हणाले–"आमचा जीव घेऊ नका. आम्ही खरेखरे सांगतो, आमचे सर्व साथी पुजाऱ्याबरोबर आनंदपूरला गेले आहेत. फक्त आम्हां दोघांना तुमच्यावर पहारा ठेवण्यासाठी मागे ठेवले आहे."

"तरमग तुम्ही दोघे एक तासभर याच खोलीत बसून रहा. आम्ही बाहेर जाऊन येतो. तुम्हांला परत आल्याबरोबर सोडू." जीवदत्त म्हणाला.

दोघां तरुणांनीं हात जोडून नमस्कार केला. त्यानंतर खड्गवर्मा व जीवदत्त खोली बाहेर आले आणि त्यांनी त्या भोकावर दगड सरकवून ठेवून दिला. नंतर दोघे खाली जिना उतरून गेले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर दुसऱ्या जिन्याच्या पायऱ्या चढून गुहेबाहेर डोंगरावर येऊन पोचले. (क्रमश:)

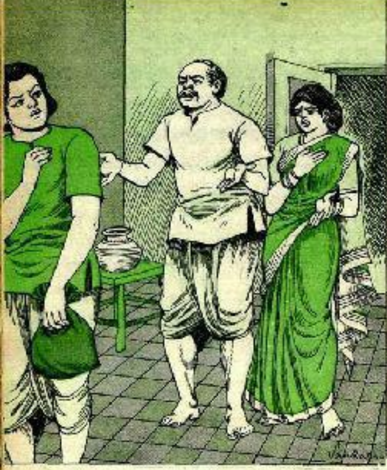

संन्याशाचा संसार

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि पुन्हां मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू स्वत: आपल्यावर इतकी संकटे ओढवून कष्ट सहन करीत आहेस. परंतु अयशस्वी झाल्यावर तुझ्या मनातली श्रद्धा, आस्था व विश्वास सर्व कापरासारखे उडून जातील आणि तू वेडा होशील की काय अशी भीति मला वाटू लागली आहे. मागे कनकभद्रने आपले व्रत, श्रद्धा व आस्था सर्वांचा त्याग करून संन्यासाश्रमातून पुन्हां गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला होता. मी त्याची गोष्ट तुला सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

महेश्वरम् नामक एका गावी एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या जवळ थोडी

जमीन होती. पण तो खूप मेहनत करून पोटापाण्यापुरते आपल्या शेतातून उत्पन्न काढी. त्याला फार उशिरां एक मुलगा झाला. शेतकऱ्याने त्याचे नाव कनकभद्र असे ठेवले. एकुलता एक मुलगा आणि उतार वयात झालेला, म्हणून आई बाप मुलाचे सर्व लाड पुरवीत.

कनकभद्र वयात आल्यावर बाप त्याचे लग्न करून द्यायचे ठरवून त्याला म्हणाला– "बाळ, आतां तू लग्न करून घेऊन घर गृहस्थी संभाळ. आम्ही दोघं आतां किती दिवसांचे पाहुणे? आम्हांला उशिरां तुझ्या-सारखा गुणी मुलगा झाला. पण आमच्या आई वडिलांना नातवाचे तोंड पाहणे शक्य [illegible] नाही. ते भाग्य निदान आम्हांला तरी लाभावे, एवढी एकच इच्छा आहे."

परंतु कनकभद्राला संसारात पडायचे नव्हते. म्हणून तो म्हणाला–"बाबा! मला लग्न करण्याची इच्छा नाही. उलट संन्यास घेऊन मुक्तिमार्ग शोधावा म्हणतो."

म्हातारपणी जे विचार मनात यायला पाहिजेत ते विचार तरुण वयात मुलाच्या मनात आलेले पाहून म्हाताऱ्या आई वडिलांचे मन फार दु:खी झाले. तरी मुलाचे मन वळविण्याचा प्रयत्न दोघांनी चालू ठेवला. कनकभद्राला ते आवडले नाही आणि तो एक दिवशी काशी यात्रेला निघाला. त्याने एका संन्याशाजवळ दीक्षा घेऊन संन्याशाश्रमात प्रवेश केला.

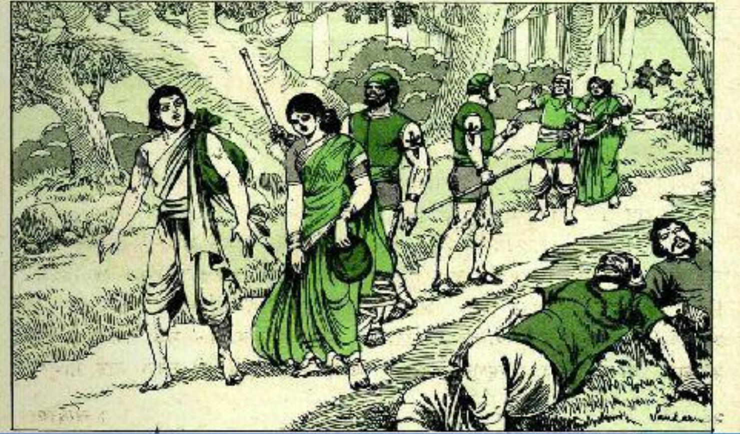
काही वर्षे लोटली आणि महेश्वरम् गावाहून काही लोक काशी यात्रेला आले. त्यांच्या तोंडी वडील वारल्याचे आणि आई एकटी दु:खी मनाने आयुष्य कंठीत असल्याचे कळले. ते ऐकून कनकभद्रचे मन फार दु:खी झाले. तो आपल्या गुरूला भेटून म्हणाला–"गुरुवर्य! एकदा आपल्या गावी जाऊन दु:खी आईला भेटून यावे म्हणतो. वडील वारल्याचे आजच कळले."

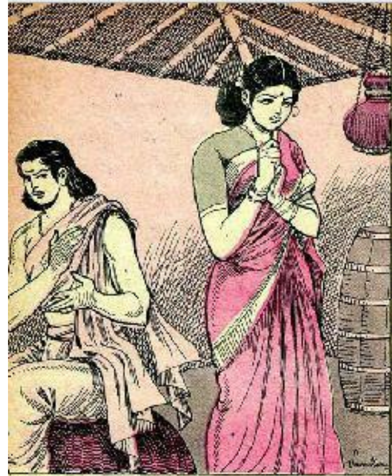
गुरु स्मित करून म्हणाले–"अरे खुळ्या! संन्याश्याचा बाप कोण आणि आई कोण? [illegible] "अवघें विश्वचि माझें घर" आहे."

"तसे नव्हे गुरुवर्य! माझ्या वडिलांनी पाठीमागे काही पैसे माझ्यासाठी म्हणून ठेवले असतील तर ते आणून प्रभुचरणी अर्पण करावे म्हणतो." कनकभद्र म्हणाला.

तेव्हां गुरूने होकार दिला आणि कनकभद्र आपल्या गावकऱ्यांबरोबर व इतर प्रवाश्यांबरोबर महेश्वरमला निघाला. प्रवास काही दिवस सुखाचा झाला. वाटेत तीन चार मुक्काम संपवून सर्व प्रवासी पुढल्या मुक्कामाला निघाले. वाटेत एका चोरांच्या टोळीने त्यांना लुटले. काही लोक चोरांच्या हाती ठार झाले आणि जे उरले त्यांना चोरांनी त्यांच्या जवळच्या पैशाबरोबर आपसात वांटून घेतले. कनकभद्र व पार्वती नावाची एक तरुण स्त्री एका चोराच्या वांटयाला आली. तो लुटेरा दोघांना गंगेकाठच्या आपल्या झोपडीत घेऊन गेला आणि मजुरासारखी आपल्या घरची कामे करवून घेऊ लागला.

त्या लुटेऱ्याच्या घरी चार पाच गाई होत्या. गाईंचा चारा आणणे व त्यांचे दूध काढणे कनकभद्रचे मुख्य काम होते. पार्वती घरातली इतर सर्व कामे करी. डाकूच्या मनात एक दिवशी एक विचित्र विचार आला. हे दोघे आपले गुलाम आहेत. या दोघांना एकत्र नवराबायको सारखे रहायला सांगावे. यांना जी मुले होतील ती आपली गुलाम होतील. अशा-

तऱ्हेने गुलामांची संख्या खूप वाढेल. असा विचार करून त्याने दोघांसाठी एक निराळी झोंपडी बांधून दिली आणि म्हणाला– "तुम्ही कोण काय मी ओळखीत नाही, तुमचे परस्परांचे नाते आहे की नाही, त्याची मला गरज नाही. आजपासून तुम्ही दोघे नवरा बायको झालात. या झोपडीत तुम्ही दोघे आता संसार थाटा."

दोघे त्या झोपडीत पोचले. पण पार्वती घाबरली. तेव्हां कनकभद्र तिला म्हणाला– "हे पहा, मी आहे संन्यासी, म्हणून तुला भिण्याचे काहीच कारण नाही. आपण आपल्या मालकाच्या सांगण्याविरुद्ध काही करण्यात धोका आहे. म्हणून आपण [illegible] पति पत्नी प्रमाणे राहू आणि प्रत्यक्षात ब्रह्मचर्याचे पालन करू या."

ते ऐकून पार्वतीच्या मनाचे समाधान झाले आणि कनकभद्रविषयी तिच्या मनात आदरभाव उत्पन्न झाला. गुलामीच्या त्या स्थितीत दोघे परस्परांचे सुख-दुःख समजून घेऊन राहू लागली.

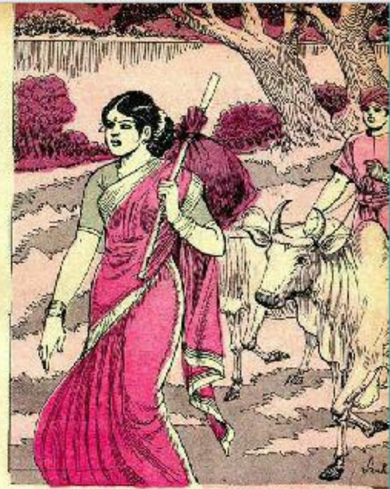
चोराच्या मनात त्यांच्या विषयी आता काही शंका उरली नाही व त्याने त्यांना हिंडण्या फिरविण्यास पूर्ण स्वतंत्रता दिली. कनकभद्रच्या मनात सहज एक विचार आला. मी संन्यासी आहे, सर्वसंग परि त्याग केला आहे. गुलामी आणि स्वतंत्र जीवन दोन्ही मला सारखी आहेत. परंतु पार्वती कुलीन घराण्यातली कन्या आहे. तिचे कोणा योग्य पुरुषाशी वेळीच लग्न झाल्यास तिचे पुढील आयुष्य सुखी होईल. परंतु तिला आज एका लुटेऱ्याची ती तोंडाने बोलली नाही तरी सुटका केव्हां मिळेल असे तिला मनातल्या-मनात वाटत असेल. तिला या गुलामीतून मुक्त करण्याचा मार्ग शोधला पाहिजे.

कनकभद्रने या गोष्टीवर बराच विचार केला आणि पळून जाणे हा एकच मार्ग त्याला दिसला. त्याने ती गोष्ट एक दिवशी रात्री पार्वतीला सांगितली.

पार्वती म्हणाली–"मला जिवाचा वीट आला आहे. पण मी ठरले बाई माणूस. काय करावे कळत नाही. पाहिजे तर तू पळून जा आणि मोकळा हो. मला बरोबर घेऊन गेलास की एक मोठा प्रश्न तलवारी सारखा तुझ्या मानेवर लोंबत राहील."

"पण मी तुझ्यासाठीच तर पळून जाण्याचा विचार करीत आहे. म्हणून मी एकट्याने पळून जाण्याचा प्रश्नच उरत नाही." कनकभद्र म्हणाला.

"तरमग ठरव कसे पळायचे आणि पुढे कोठे कसे जायचे? या प्रयत्नात माझा जीव गेला तरी मला हरकत नाही." पार्वती म्हणाली.

रात्री त्यांच्यावर नजर ठेवणारा कोणी नव्हता. ते जिवंत आहेत की मेले हे विचारणारादेखील त्यावेळी कोणी नव्हता. म्हणून एक दिवशी पार्वतीने दोघांना चार दिवस पुरेल एवढे खाण्यापिण्याचे पदार्थ तयार करून घेतले आणि दोघे दोन गाईंना घेऊन निघाले. वाटेत नदी होती ती गाईंच्या पाठीवर बसून त्यांनी पार केली आणि गाईंना सोडून दिले. उजाडेपर्यंत दोघे कोणत्या तरी शहरात येऊन पोचले. एका धर्मशाळेत जाऊन व्यवस्थापकाला, दोघां नवराबायकोला एक दोन दिवस उतरायला खोली देता का, विचारले. व्यवस्थापकाने खोली दिली व दोघे रात्रभर खोलीत राहले. दुसऱ्या दिवशी कनकभद्रने पार्वतीला तिच्या गावी पोचविण्याच्या हेतूने तिचे गाव कोठे आहे, विचारले.

पण पार्वती म्हणाली–"समज, मी आपल्या घरी पोचले तर तेथे माझे आई वडील असतील की ते कोणातरी लुटाऱ्याकडे गुलामी करीत असतील कोणी सांगावे. आणि असले तर मला इतके दिवस एका लुटेऱ्याकडे राहून आलेली ऐकून मला घरात घेतील का? तेव्हां तुला हरकत नसेल तर मी तुझ्याच घरी तुझ्या म्हाताऱ्या आईची सेवा करीन."

कनकभद्र पार्वतीबरोबर महेश्वरमला आला. कित्येक वर्षांनंतर मुलाला घरी आलेला पाहून आईला आनंद झाला.

तिच्यावर एकामागून एक जे डोंगर कोसळले त्यांची आठवण करून म्हातारीला रडू कोसळले. कनकभद्र आईला धीर देत म्हणाला–"आई, तू सुनबाईला आण म्हणत होतीस ना, पहा तुझ्यासाठी मी एक चांगली सुनबाई हुडकून घेऊन आलो आहे." असे सांगून त्याने पार्वती बरोबर आईला नमस्कार केला. सुशील पार्वतीला पाहून म्हातारीला परमानंद झाला.

तेव्हां पासून कनकभद्रने पार्वती बरोबर संसारात प्रवेश केला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! कनकभद्रचे हे वागणे विचित्र-पणाचे नाही का? त्याने लहानपणी संन्यास घेतला काय आणि संन्यास घेतल्यानंतर पुन्हां संसार थाटला काय? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असुन तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"कनक-भद्राला जे वैराग्य झाले होते ते आयुष्यातले सर्व सुखोपभोग घेतल्यानंतर उत्पन्न झाले नव्हते. त्याला आपल्या बापासारखे रहायचे नव्हते एवढेच. परंतु त्याला खऱ्या सुख-दु:खाची कल्पना पार्वतीबरोबर गुलामीत राहताना आली. आईच्या प्रेमाखातर तो काशीहून परत घरी निघाला होता. पार्वतीच्या दु:खी जीवनाची कल्पना त्याला झाली तेव्हां त्याला खरे जीवन काय असते हे कळले. स्त्री व पुरुष परस्पर सहानुभूति दाखवून विवाहित न झाले तरी परस्परांच्या जीवनात कसे समभागी होऊ शकतात हे त्याने प्रत्यक्ष अनुभवाने पाहिले होते. कनक-भद्र घरी पोंचला तोंपर्यंत त्याच्या मनात पूर्ण बदल होऊन खऱ्या जीवनात त्याने प्रवेश करण्याचे ठरविले. त्यात विचित्र असे काहीच घडले नाही."

अशातऱ्हेने राजाचे मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

गांवचीं घरें खाली

अवंतीपूरच्या दरबारात हरनाथ शास्त्री व गुरुनाथ शास्त्री नावाचे दोघे विद्वान पंडित होते. त्यांच्याहून कोणी हुशार व बुद्धिमान जगात कोणी नाही असे त्यांना वाटत असे. म्हणून दोघे इतर विद्वानांचा अनादर व अपमान करीत.

कलिंगपूरच्या दरबारात सुगुणशर्मा नांवाचा एक विद्वान पंडित होता. फार मोठा विद्वान व बुद्धिमान म्हणून दरबारात आणि सर्वत्र त्याची ख्याती होती.

सुगुणशर्मांची ख्याती ऐकून हरनाथ शास्त्री व गुरुनाथ शास्त्री त्याचा पराभव करण्याचे मनाशी ठरवून निघाले. त्यांना जगात अजिंक्यपद मिळविण्याची इच्छा होती. म्हणून दोघे आपल्या राजाची परवानगी घेऊन कलिंग राजाच्या दरबारी आले आणि म्हणाले–"महाराज, आम्ही दोघे अवंती-पूरच्या दरबारचे पंडित आहो. आपल्या दरबारात सुगुणशर्मा नावाचे पंडित असल्याचे ऐकले तेव्हां त्यांचा पराभव करण्याच्या हेतूने आम्ही आलो आहो."

कलिंग राजाच्या परवानगीने सुगुणशर्मा त्यांना म्हणाला–"मी तसा मोठा पंडित नाही. तरी आपण दोघे आलांच आहां तर मला आनंदच आहे. आपल्या ज्ञानात वृद्धी करून घेण्यास मला चांगली संधी मिळेल. बरे तर मी एक प्रश्न विचारतो. दोघांना प्रश्न निरनिराळ्या वेळी व एकट्याने विचारणार आहे. माझ्या प्रश्नाचे दोघांनी उत्तर दिले तर आपण दोघे माझ्याहून मोठे विद्वान आहां हे मी मान्य करीन."

दुसऱ्या दिवशी दरबारात प्रश्न करण्याचे ठरले. आपल्या दरबारी पंडिताच्या बुद्धि-मत्तेचा पराक्रम पाहण्यासाठी दरबारी लोक फार मोठ्या संख्येने हजर झाले.

श्री बा. द. देशपांडे

सुगुणशर्माने एका दोऱ्याला एक दगड बांधला आणि तो एका खांबाला लोंबत ठेवला. त्या दगडाला आणखी एक दोरा बांधून तो खाली लोंबत सोडला. नंतर प्रथम हरनाथ शास्त्रीला दरबारात सुगुणशर्माच्या बाजूला बसविण्यात आले. सुगुणशर्मा हरनाथ शास्त्र्यांना म्हणाला–"शास्त्रीबुवा! या दगडावर आणि खाली दोरे बांधलेले आहेत. मी खालचा दोरा ओढणार आहे. आतां खालचा की वरचा दोरा, तुटेल हे सांगू शकाल का?"

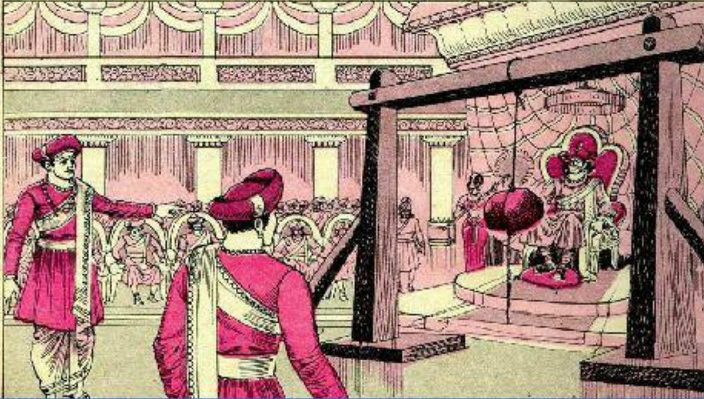
"वरचा दोरा तुटेल." हरनाथ शास्त्री एकदम म्हणाले.

सुगुणशर्माने खालचा दोरा धरून ओढला. परंतु हरनाथ शास्त्रींनी सांगितल्याप्रमाणे वरचा दोरा तुटला नाही, खालचा दोरा तुटला.

"मग, हारलात ना हरनाथ शास्त्रीबुवा? आता जाऊन गुरुनाथ शास्त्र्यांना पाठवून द्या." सुगुणशर्मा म्हणाला.

हरनाथ गुरुनाथला जाऊन म्हणाला– "मी विचार केल्याशिवाय उत्तर देऊन फसलो आणि वरचा दोरा तुटेल, म्हटले. पण तू खालचा दोरा तुटेल असे सांग. तू विजयी झालास तरी आपला गौरव राहील."

मध्यंतरी सुगुणशर्माने तुटलेला दोरा सोडून त्या दगडाला दुसरा बांधून ठेवला आणि खाली लोंबत सोडून ठेवला. गुरुनाथ शास्त्री सभेत आल्यावर सुगुणशर्मा शेजारी

येऊन बसले. सुगुणशर्माने त्यांनापण तोच प्रश्न विचारला.

"खालचा दोराच तुटेल." गुरुनाथ शास्त्री म्हणाले.

सुगुण शर्मा मनात थोडा हसला आणि त्याने खालचा दोरा ओढला आणि या खेपेस वरचा दोरा तुटला आणि दगडासकट खाली आला.

सर्व चकित होऊन पाहू लागले.

त्यानंतर सुगुण शर्मा गुरुनाथ शास्त्र्यांना म्हणाला–"ही सामान्य परीक्षा होती. या परीक्षेत तुम्ही दोघे हारलात. मला तुमच्या पांडित्याची माहिती नाही. तुम्ही दोघे पंडित असालही. परंतु तुम्हां दोघांत ज्ञानाचा अभाव आहे आणि गर्व जास्त आहे. म्हणून मी आव्हान केल्याशिवाय तुम्ही स्वत:हून ओळखदेख नसता मला जिंकण्यासाठी आलां. पुढे असा गर्व करण्याचे सोडून द्या. विद्वानाला नम्रता शोभते व गर्वाचे घर सर्वदा खाली होते, हे विसरू नका." असा सदुपदेश करून दोघांना निरोप दिला.

पण राजाला, पहिल्याने खालचा दोरा व नंतर वरचा कसा काय तुटला हे कळले नाही. त्याने सुगुणशर्मालाच त्याचे गुपित विचारले.

सुगुणशर्मा म्हणाला–"महाराज, ही एक सामांन्य युक्ति आहे. प्रत्येक वस्तूमध्ये थोडे जाड्य असते. पहिल्या खेपेस मी खालचा दोरा ओढला. दगडाचे ओझे असलेल्या त्या दोऱ्याला थोडा ताण होता. पण खालच्या दोऱ्याला ओढल्यामुळे तो ताण वाढण्यापूर्वीच खालचा दोरा तुटला. दुसऱ्या खेपेस मी हलक्या हाताने खालचा दोरा ओढला. खालच्या दोऱ्याला ताण मुळीच नव्हता व ताण उत्पन्न होण्यापूर्वी वरच्या दोऱ्यात दगडाच्या वजनाने ताण वाढून दोरा तुटण्याच्या स्थितीत पोचला होता. ही युक्ति पाहिजे तर कोणी ही करून पहावी."

राजा सुगुणशर्माची युक्ति पाहून खूष झाला. आपल्या दरबाराची लाज राखल्याबद्दल त्याचा उचित सत्कार करून त्याला एक मोठे इनाम दिले.

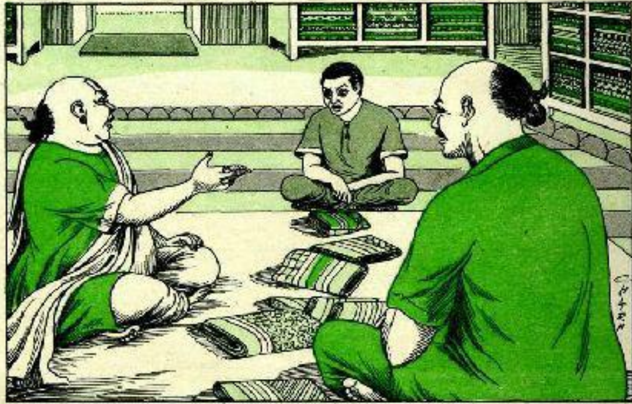
किफायत कां केली

श्यामराव शेट श्रीमंत सावकार होते. ते चिक्कू नव्हते, मितव्यय त्यांचे ध्येय होते. एकदा सोमेश्वर नावाचा एक मनुष्य त्यांच्याकडे येऊन म्हणाला–"शेट साहेब! दिवाळी आली आहे. पंचवीस रुपये कर्ज म्हणून दिलेत तर माझ्यावर फार उपकार होतील." श्यामराव शेटनी रुपये दिले.

संध्याकाळी श्यामराव शेट आपल्या बायकोसाठी दिवाळीला एखादे नवे पातळ विकत घ्यायला एका दुकानात गेले. त्या दुकानात थोडा आधी सोमेश्वर गेला होता व त्याने पंचवीस रुपयांची एक साडी विकत घेतली होती.

श्यामराव शेटनी बारा पंधराच्या दरम्यान एक पातळ दाखवायला दुकानदाराला सांगितले. सोमेश्वर ते ऐकून विचारू लागला–"अहो शेटजी! तुम्ही एवढे श्रीमंत सावकार, इतक्या स्वस्तात दिवाळी होते का? याच्या दुप्पट किमतीला छान चांगली साडी मिळेल!"

"मितव्यय म्हणजे किफायत माणसाने आयुष्यात बाळगावी लागते, सोमेश्वर! कोणी येऊन पंचवीस रुपये कर्जाऊ मागितले तर कोठून आणू द्यायला?" श्यामराव शेटनी खोंचक शब्दात विचारले.

आशीर्वाद

फार प्राचीन काळी कांचीपुरम येथे गोविंदराज नांवाचा एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. तो पहिल्या नंबरचा चिक्कू व कवडी चुंबक होता. दारावर कोणी भिकारी येऊन उभा राहला की तो त्याला पळवून लावीत असे. गोविंदराजला कुबड होते. म्हणून 'कुबडा गोविंदराज' असे त्याचे टोपण नाव पण होते.

एकदां त्याच्या घरी एक भिकारी आला. त्याने 'जेवायला वाढा' असा दारासमोर ओरडा सुरू केला. गोविंदराज त्याला तोंडाला आले ते बोलला.

तेव्हां भिकारी म्हणाला–"धनी! तीन दिवसांपासून उपाशी आहे. अंगात चालायला देखील शक्ति उरली नाही. एक घासभर अन्न वाढा."

गोविंदराजने त्याला शिवीगाळ करून नोकरांकरवी धक्के देऊन हाकलून लावले.

भिकाऱ्याला उपास मार झाल्यानें चालवत नव्हते. तो रस्त्याच्या काठाला जाऊन धापा टाकीत बसला.

त्या वाटेने जाणाऱ्या एका आंधळ्याला त्या भिकाऱ्याच्या धापा टाकण्याचा आवाज ऐकू आला. तो भिकाऱ्याजवळ गेला आणि म्हणाला–"कोणरे बाबा तू! अशा धापा कां टाकतो आहेस, काय झाले काय तुला?"

भिकारी म्हणाला–"मी एक भिकारी आहे. कित्येक घरी भीक मागितली, पण कोणी घासभर अन्न वाढले नाही. भुकेने जीव कासावीस झाला आहे. म्हणून येथे येऊन बसलो."

"माझ्या घरी चल. माझ्याबरोबर बसून खा." या शब्दात भिकाऱ्याला धीर देत आंधळा त्याला आपल्या घरी घेऊन गेला.

त्या आंधळ्याने भिकाऱ्याला पोटभर जेवायला वाढले. भिकारी तृप्त झाला.

सौ. माधुरी माने

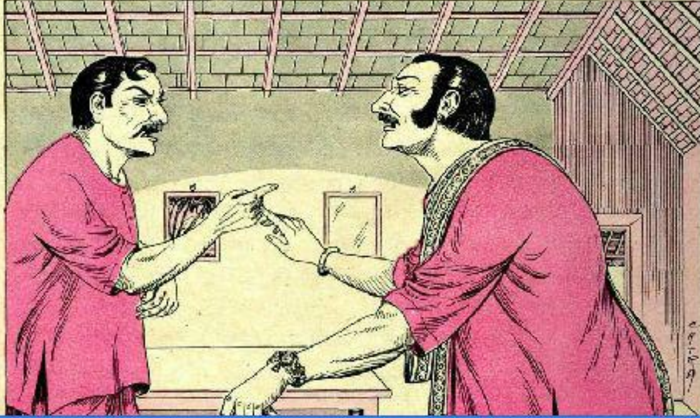
त्याने दोन्ही हात जोडून नमस्कार केला आणि म्हणाला–"देवाची कृपा होईल तर आपल्याला पुन्हां डोळे येतील." असा आशीर्वाद देऊन भिकारी निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री आंधळयाच्या डोळयाला पाण्याची धार लागली. झोप आली नाही आणि सकाळी उठून पाहतो तर त्याला छान दिसू लागले.

आंधळयाला पुन्हां डोळे आल्याची गोष्ट गावभर पसरली. ती गोष्ट गोविंदराजला देखील कळली. तो धांवत धांवत त्या आंधळयाकडे आला आणि विचारू लागला–"खरंच का तुम्हांला चांगले दिसूं लागले? मोठे आश्चर्यच आहे. झालं काय, सगळं मला सांगा, ऐकूं द्या तरी."

"काल तुझ्या घरासमोर एक भिकारी भीक मागायला आला होता न? त्याचा जीव भुकेने कासावीस झाला होता. तू त्याला काही खायला दिले नाहीस. पण मला त्याची दया आली. मी त्याला बोलावून घेऊन घरी आलो आणि पोटभर जेवायला वाढले. त्याने मला डोळे येतील असा आशीर्वाद दिला. आज सकाळी उठून पाहतो तर मला छान दिसू लागले आहे." दृष्टी आलेला मनुष्य म्हणाला.

"अरे रे! मी किती चुकलो? मी त्याला शिवीगाळ करून हाकलून लावले. त्याला जेवायला वाढून तृप्त केले असते तर माझे कुबड गेले असते." असे म्हणत गोविंदराज पश्चात्ताप करू लागला.

तेव्हांपासून गोविंदराजने तो भिकारी कोठे आहे याचा शोध सुरू केला. त्याला काय वाटेल ते करून हुडकून आणावयाचे आणि पोटभर खायला घालून आपले कुबड ठीक करून द्यायला सांगायचे असे त्याने मनाशी ठरविले.

दिवसभर हिंडून गोविंदराजने त्या भिकाऱ्याला शेवटी शोधून काढले आणि नम्रपणे आपल्या घरी बोलावून घेऊन आला. जवळ बसून त्याने त्याला पंच पक्वान्नांचे जेवण वाढले.

भिकारी जेवण झाल्यावर म्हणाला–"तुमचे कुबड ईश्वर कृपेने जावो!" असा त्याने आशीर्वाद दिला आणि निघून गेला.

गोविंदराजला आपले कुबड जाऊ लागल्यासारखे वाटले. दुसऱ्या दिवशी उठल्यावर त्याला वाटले की इतरांसारखे आपण ताठ उभे राहून चालावे. परंतु झाले उलटे. त्याची कंबर वांकली होती.

तो रागारागाने ज्याला डोळे आले होते त्याच्या घरी गेला आणि म्हणाला–"मी तुझ्या गप्पात फसलो. तू सांगितल्याप्रमाणे मी त्या भिकाऱ्याला चांगले खायला घातले. तुझ्याहून चांगली पंचपक्वान्ने वाढली. जातांना त्याने मला आशीर्वाद दिला की माझे कुबड जाईल. पण माझे कुबड आहे तसेच आहे."

डोळे आलेला मनुष्य स्मित करून म्हणाला–"तू आहेस मूर्ख! भिकारी म्हणजे देव नव्हे. मी तो उपाशी होता म्हणून जेवायला वाढले. त्याने जो आशीर्वाद दिला तो अंतरात्मा तृप्त झाला म्हणून दिला. ईश्वराला त्याचा आशीर्वाद खरा वाटला. आणि तू तो उपाशी नव्हता तेव्हां बोलावून पंचपक्वान्ने वाढलीस. स्वार्थ बुद्धीने तू हा उपकार केलास. भिकारी शिष्टाचाराला धरून आशीर्वाद देऊन गेला. पण तो खरा व्हायला देवाला प्रेरणा कशी काय होणार?"

ते ऐकून गोविंदराजचे डोळे उघडले. त्या दिवसापासून त्याने दुःखी व अपंग लोकांना दानधर्म करून आपला नावलौकिक वाढवला.

जसा वेष तसेच शेष

एका गावी एक सोंगाड्या रहात असे. तो दरवर्षी दसऱ्याला निरनिराळे वेष करून पैसे मिळवी.

एकदा तो एका योग्याचा वेष धारण करून राजाच्या दरबारात गेला. राजाला त्याने आशीर्वाद देऊन उपदेश केला. राजाने खूष होऊन त्याला इनाम द्यायला प्रधानाला सांगितले.

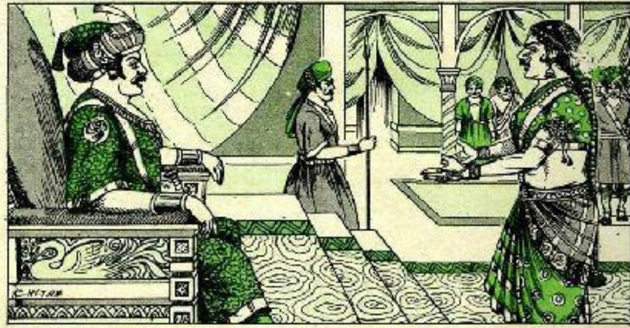
तेव्हां सोंगाड्या म्हणाला–"अहो, आम्ही योगी! आम्हांला पैसा अडका घेऊन काय करायचे?" असे सांगून सोंगाड्या इनाम घेतल्या शिवाय निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी तो एका नाच्या पोऱ्याचे सोंग घेऊन आला. त्याने नाचून व गाणे म्हणून राजाला खूष केले. राजाने या खेपेस ही त्याला इनाम द्यायला प्रधानाला सांगितले.

इनाम हातात घेऊन सोंगाड्या म्हणाला–"महाराज! एवढेच?"

राजाने चकित होऊन त्याला विचारले–"काय रे, काल तुला मोठे इनाम द्यायला सांगितले होते. तू घेतले नाहीस आणि आज आणखी मागतो आहेस?"

"महाराज, 'जसा वेष तसेच शेष', सोंगाड्या म्हणाला.

तीनदां डुबूक

फार जुनी गोष्ट आहे, बसरा शहरी खुसरो नावाचा एक सुलतान राज्य करीत असे. त्याच्या पदरी अब्दुल्ला नावाचा एक मनुष्य नोकरी करीत असे. सुलतानाने त्याला तबेल्याचा अधिकारी नेमले होते. अब्दुल्ला सुलतानाच्या सर्व घोड्यांची देखरेख फार उत्तम करीत असे. परंतु त्याच्या विरुद्ध सुलतानाच्या कानावर कागाळ्या येऊ लागल्या. तो घोड्याच्या दाण्याकरिता दिलेल्या रकमेतून काही पैसे गडप करतो, असा सुलतानाला पण संशय येऊ लागला.

सुलतानाने एकदां त्याला बोलावून तंबी देऊन विचारले–"तू घोड्याच्या दाण्याकरिता दिलेल्या रकमेतील पैसे खातोस असे आढळून आले आहे, होय की नाही?"

अब्दुल्ला घुटमळला. आरोप सिद्ध झाला.

म्हणून सुलतानाने त्याला शंभर शिपायांचा पगार, पोशाख व इतर गरजा पुरविण्याचे काम दिले. अब्दुल्ला काही सुधारला तर पहावा म्हणून संधी देण्याच्या हेतूने सुलतानाने मुद्दाम ते काम त्याला दिले होते. पण अब्दुल्लाला ती गोष्ट कळली नव्हती.

अब्दुल्लाला आता जास्तच फावले. तो शिपायांच्या पगारातले. एक दोन दीनार पुढे देईन असे सांगून किंवा इतर तऱ्हेनें धमकी वगैरे देऊन स्वतःसाठी ठेवून घेऊ लागला. ही गोष्ट देखील सुलतानाच्या कानावर अर्थात् गेली.

तेव्हांपासून सुलतानाने पैशाचा व्यवहार त्याच्या हातात राहणार नाही असे काम देण्याचे ठरवून त्याला एका फुलबागेवर देखरेख करण्याचे काम दिले. त्याच्या हाताखाली दहा माळी काम करीत.

दोन महिने अब्दुल्लाविरुद्ध कोणतीही तक्रार आली नाही.

श्री शशिकान्त रणदिवे

एकदां सुलतानाचा लहान मुलगा फुल-बागेत खेळत होता. त्याने जोराने चेंडू फेकला तो अब्दुल्लाला लागला. अब्दुल्लाने बेशुद्ध झाल्याचे सोंग केले. मुलाने अब्दुल्लाला खूप हलवून पाहिले. तेव्हां अब्दुल्ला हळूच डोळे उघडून म्हणाला– "पहा, मी सरकारांकडे वर्दी करतो."

सुलतानाचा मुलगा बापाला फार भीत असे. म्हणून घाबरून जाऊन तो अब्दुल्लाला म्हणाला–"ही गोष्ट बाबांच्या कानावर जाऊ देऊ नकोस." अब्दुल्लाची नजर त्या वेळी मुलाच्या गळ्यातल्या मोत्यांच्या हारावर होती. मुलाने विचार केला की तो हार अब्दुल्लाला देऊन टाकला की त्याचे तोंड बंद होईल त्याने दिल्याबरोबर अब्दुल्लाने आढेवेढे घेतल्याशिवाय तो हार घेतला. त्या दिवसापासून तो मुलगा दररोज पैसे किंवा सोन्याचांदीची एकादी वस्तु आणून अब्दुल्लाला देऊ लागला.

ती गोष्ट माळ्यांना कळली व त्यांनी सुलतानाच्या कानावर ती गोष्ट घालू अशा धमक्या अब्दुल्लाला दिल्या.

पण अब्दुल्ला मुळीच भ्याला नाही. त्याने उलट्या धमक्या द्यायला सुरवात केली. त्याला सुलतानाच्या मुलाकडून जे काही मिळते आहे त्यात माळी हिस्सा मागत आहेत, अशी सरकारात तक्रार करीन, असे त्याने धमकावले.

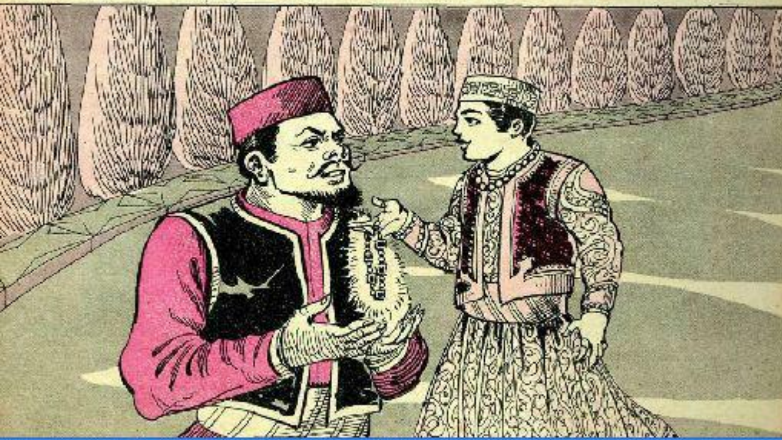
माळी घाबरले. ते ओळखून अब्दुल्लाने त्यांच्या पगारातला एखाद दीनार घेऊन त्यांना दोषमुक्त करून दिल्याचे सोंग केले.

परंतु काही दिवसांनी सुलतानाच्या बेगमला मुलाचा एकेक दागिना नाहीसा होऊ लागल्याचे दिसले. तिने मुलाला रागावून विचारले व त्याने खरे ते सांगून टाकले.

ती गोष्ट अर्थातच सुलतानाला पण कळली. माळ्यांनी पण अब्दुल्ला मुलाकडून सोन्याचांदीच्या वस्तू व पैसे कसे उकळीत होता हे सुलतानाला सांगून त्यांच्या पगारातला एखाद दीनारदेखील अब्दुल्ला घेत असल्याची तक्रार केली. तेव्हां सुलतानाने अब्दुल्लाला नोकरीवरून काढून लावले.

अब्दुल्ला निघून गेला. पण तीन दिवसां-नंतर तो किल्ल्याच्या मुख्य द्वाराबाहेर एका जागी मोठमोठ्या खतावण्या घेऊन बसू लागला. तो सकाळपासून संध्याकाळ-पर्यंत किल्ल्यात कोण किती वाजतां व कोणत्या तारखेला गेले व कोण बाहेर आले, हे टिपून ठेवू लागला. एखादे गाढव रेंकू लागले तर ते देखील तो नमूद करून ठेवी. शिपाई ते सर्व पाहून हसत. सुलतानाला जेव्हां कळले तेव्हां तो देखील हंसला. सर्वांनी त्याला वेड लागले असावे, असा विचार करून त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले.

आणखी काही दिवस लोटले. एकदां मध्य रात्रीच्या सुमारास अब्दुल्ला आपल्या जागेवर बसून डुलक्या देत असतां किल्ल्या-च्या चारी बाजूला जो खंदक होता त्यात पाणी भरलेले होते. त्या पाण्यात तीनदां

कोणती तरी मोठी वस्तु पडल्यामुळे 'डुबुक' असा आवाज झाला. अब्दुल्लाने आपल्या वहीत "खंदकांत उत्तरेकडे तीनदां डुबुक" असे लिहून ठेवून दिले.

त्या दिवशी रात्री किल्ल्यात कसला तरी उत्सव होता. पाहरेकरी दारू पिऊन झिंगून पडले होते. तीन चार डाकू किल्ल्यात शिरले आणि खजिन्यातून तीन मोठ्या पेट्या उचलून घेऊन पळाले. खंदकातून रात्री पेट्या नेणे शक्य नाही, असा विचार करून त्यांनी त्या पेट्या पाण्यात टाकल्या. किल्ल्यात जाण्याचा पूल खंदकावरून रात्री काढून ठेवण्यात आला होता. दुसऱ्या दिवशी रात्री खंदकातून पेट्या बाहेरच्या बाहेर उचलून नेता येतील, असे चोरांना वाटत होते.

परंतु उजाडताच खजिन्यात चोरी झाल्याचा गवगवा झाला. चोर व चोरीचा माल यांचा शोध सुरू झाला. पण कोठेच सुगावा लागला नाही. तेव्हां सुलतानाच्या एका हुशार वजिराने अब्दुल्लाच्या वहीत काही टिपून ठेवले आहे का चवकशी करून पहायला सुचविले.

सुलतानाला ते पटले व त्याने अब्दुल्लाची खतावणी घेऊन यायला शिपायांना पाठविले. शिपाई अब्दुल्लाला खतावणीसह बोलावून घेऊन आले. सुल्तानाने खतावणी उघडून वाचून पाहिले. एका जागी "खंदकात उत्तरेकडे तीनदां डुबुक" असे लिहिले होते. सुलतानाने विचारले—"काय रे, हे 'तीनदां डुबुक' काय आहे?"

अब्दुल्ला म्हणाला—"सरकार! पाण्यात मोठी वस्तु पडली म्हणजे 'डुबक' असा आवाज होतो की नाही. अगदी तसाच आवाज काल रात्री खंदकाच्या उत्तरेकडच्या भागात तीनदां झाला."

लगेच शिपायांनी खंदकात उतरून बुडी मारून तीन पेट्या बाहेर काढल्या. सर्व माल, होता तसा सुरक्षित मिळाला.

सुलतान खुसरो खुश झाला व त्याने अब्दुल्लाला आपला खास सल्लागार म्हणून नेमले.

विधि लिखित

विजयवर्मा एका लहानशा राज्याचा राजा होता. त्याला विजया नावाची एकुलती एक मुलगी होती. विजयाला सोळावे वर्ष लागले त्या दिवशी बापाने तिला एक अंगठी देऊन ती संभाळून ठेवायला सांगितले. ती अंगठी विजयाच्या आईची होती. राजाने मयत राणीची गोड आठवण म्हणून मोठ्या प्रेमाने ती अंगठी मुलीच्या बोटात घातली होती.

एक दिवशी विजया आपल्या एका दासीबरोबर नावेत बसून नौकाविहाराला गेली असतां ती अंगठी बोटातून निसटून नदीत पडली.

विजया ओरडली—"अगो बाई! अंगठी नदीत पडली." नावाड्याने लगेच पाण्यात बुडी मारली आणि तळापर्यंत जाऊन आला. पण अंगठी सापडली नाही. विजयवर्माला ती गोष्ट कळली. तसा तो तापट स्वभावाचा नव्हता. परंतु राणीची अंगठी इतक्या प्रेमाने तिची आठवण म्हणून मुलीच्या बोटात घातली आणि ती केवळ निष्काळजीपणामुळे जावी हे राजाला आवडले नाही. तो मुलीला म्हणाला—"मी तुझे सर्व अपराध पोटात घेतले असते, पण हा नाही. आता ही अंगठी आणून देईल त्या तरुणाशीच मी तुझा विवाह करून देईन." एवढे सांगून राजाने मुलीला विचारले—"कोणी महेश नावाचा मुलगा तुला मागणी घालायला आला होता."

"होय का, बाबा!" विजया म्हणाली.

"तुम्ही परस्परांना वचन दिले आहे का?" राजाने विचारले.

विजया म्हणाली—"होय, बाबा!"

"तरमग तुझे नशीब! त्याच्याशी तुझे लग्न कसे होणार? आता तूच विचार कर. तू ती अंगठी घालवून बसलीस

सौ. दमयंती लोकूर

आणि दोघे वचनबद्ध होऊन संकटात सापडला आहां. मी आज दवंडी पिटवायला आज्ञा केली आहे. जो कोणी अंगठी आणून देईल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह होईल!"

दवंडी ऐकून अनेक तरुणांनी नदीतून अंगठी काढण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण कोणालाही अंगठी सापडली नाही. सर्व निराश झाले. विजयावर ज्याचे प्रेम होते त्या मुलाने अंगठी शोधण्याचा प्रयत्नदेखील केला नाही. कारण त्याशिवाय विजयाशी लग्न होणार नाही असे राजाने त्याला कळविले होते व तो एक फुकट प्रयत्न आहे असे त्याला वाटत होते.

एकदा तो शिकारीसाठी नदीकाठी गेला होता. त्याला नदीपलीकडे एक हरण दिसले. त्याने लगेच नेम धरून एक बाण मारला. त्याच वेळी एक मासा नदीतून वर उडी मारीत होता. तो बाण त्याला लागला. अर्थात महेशचा नेम चुकला आणि हरण वांचले. त्याने दुसरा नेम धरला आणि बाण सोडला. पण हरण सावध झाले होते. ते उडी मारून पळून गेले.

आपण हरणाची शिकार करायला गेलो व मासा हाती आला असा विचार करीत महेश पलीकडच्या तीरावर गेला आणि त्याने बाणाला अडकून राहलेला मासा काढून घेतला आणि घरी गेला.

महेशच्या आईने मासा कापला तर पोटातून अंगठी निघाली. तीच विजयाची हरवलेली अंगठी होती. माशाने ती गिळली होती म्हणून कोणाला सापडली नाही.

दुसऱ्या दिवशी महेशने ती अंगठी राजाला नेऊन दिली. विजयवर्माला विजयाने राजघराण्याच्या रीतीविरुद्ध एका तरुणाला वचन दिलेले आवडले नव्हते. पण आता तो स्वतः वचनबद्ध होता. म्हणून लग्न करून द्यावे लागले. दोघांचे भाग्य बलवत्तर होते. म्हणूनच ती अंगठी हरवली. अंगठी हरवली नसती व महेशचा बाण माशाला लागला नसता तर दोघांचे लग्न झाले नसते. "विधि लिखित!" म्हणतात ते यालाच नाहीं का?

भुतांचे घर

एका गावी एक ब्राह्मण रहात असे. तो पुराण प्रवचन करून आपला उदर-निर्वाह चालवी. त्याची ख्याती जवळपासच्या पंचक्रोशीत झाली होती. म्हणून त्याला प्रवचनाला बोलावीत.

एकदां दहा मैलावरच्या एका गावाहून त्याला बोलावणे आले. त्या दिवशी रात्री त्या गावी पुराणाचा कार्यक्रम ठरला होता. तो वेळेवर घरून निघाला आणि काळोख होण्यापूर्वी त्या गावाला पोचला ही असता. परंतु अचानक सोसाट्याचा वारा सुरु झाला आणि काही वेळाने मुसळधार पाऊस पडू लागला.

काळोखात वाट दिसेनाशी झाली आणि त्यात पावसाची झोड सुरू होती. आता गावात वेळेवर पोचणेच शक्य नाही हे ओळखून रात्रभर कोठे रहावयाचे हा प्रश्न त्याच्यासमोर उभा राहला. जवळच्या दुसऱ्या एखाद्या गावी ती रात्र काढावी असा त्याने विचार केला. परंतु त्याला कोठे वस्तीच दिसेना. त्याला वाटले की वाट चुकून तो कोठे भटकत असावा. तो थोडा घाबरला. आतां कोठे रहायचे आणि कशी रात्र काढायची त्याला कळेना. त्याच मन:स्थितीत त्याने एकदा चारीबाजूला नजर फिरवून पाहिले आणि सुदैवाने त्याला दूर एका जागी मिणमिणत असलेल्या दिव्याचा उजेड दिसला.

त्याला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले. तो त्याच दिशेने एका जुनाट पडक्या घराजवळ येऊन पोचला. बराच वेळ दार वाजवल्यावर एका माणसाने येऊन दार उघडले आणि म्हणाला—"अरे अरे! तुम्ही तर पार भिजून गेलां आहां! या, आत, या!"

ब्राह्मण आत गेला. दारावर उत्तम नक्षी होती. म्हणजे कोणा श्रीमंताचे ते

कु. अरविंद खानोलकर

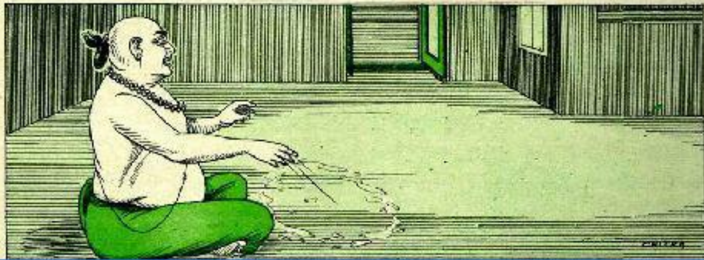
घर होते. परंतु ज्या माणसानं दार उघडले तो एक सामान्य स्थितीतलाच माणूस दिसला.

घराच्या मालकाने ब्राह्मणाच्या मनातले विचार ओळखले असावे. म्हणून तो म्हणाला–"घर तसे मोठे आहे, पण यात आम्हीच दोघें नवरा बायको राहतो. आम्हांला घराचे भाडे द्यावे लागत नाही. रात्र फार झाली आहे, आम्ही झोपायला जातो. तुम्ही वरच्या खोलीत जाऊन झोपा."

ब्राह्मण वरच्या खोलीत गेला. त्याने हरिणाजिनाच्या पिशवीत कोरडे कपडे होते ते काढून प्रथम कपडे बदलले व ओले कपडे वाऱ्यावर टाकून ठेवले. खोलीत एक खाट होती. तिच्यावर सतरंजी घालून तो झोपला. दमला होता म्हणून चटदिशी झोप लागली. परंतु ब्राह्मण उपाशी झोपला होता आणि त्यात भिजून दमून भागून आला होता. म्हणून भुकेमुळे शांत झोप लागेना. त्याला खालच्या मजल्यावर वरदळ असल्याचा भास झाला आणि [illegible] आला. थोड्या वेळाने "या हो, पाने वाढली, चला जेवायला." असे कोणी म्हटल्याचे त्याला ऐकू आले. आणखी थोड्या वेळाने "अहो, केशव भटजी, या खाली या, पाने वाढली." असे कोणी तरी बोलावल्याचा भास झाला.

ब्राह्मणाचे नाव केशवभट नव्हते. तरी जास्त विचार न करता तो खाली उतरून गेला. खाली पुष्कळ लोकांची येजा दिसली. बैठकीत स्त्रीपुरुष दिसत होते. एका बाजूला पाने वाढली होती. लोक पानावर येऊन बसत होते. ब्राह्मणदेखील एका पानावर येऊन बसला. त्याने पानाभोवती पाणी फिरवून चित्रावती घातल्या व आपोष्णी घेऊन संवयीप्रमाणें "उत्तिष्ठंतु भूत पिशाचाः" असे म्हणत पुन्हां पानाभोवती पाणी फिरविले.

दुसऱ्या क्षणाला सर्व लोक नाहीसे झाले. पाने व पानावरचे पदार्थ नाहीसे झाले आणि त्या पडक्या काळोख्या घरात ब्राह्मण थरथर कापत एकटा राहून गेला.

शेंगदाण्यांचे गुपित

एका गावी दोन चोर रहात असत. ते आपल्या गावात कधी चोरी करीत नसत. नेहमी परगांवी चोरी करीत. दोघां पैकी एकाचे नाव होते धोंडू व दुसऱ्याचे नाव होते दगडू. धोंडू एक अट्टल चोर होता. धोंडू सांगे त्याप्रमाणे डोळे मिटून सर्व कामे करी. दगडू साधा भोळा होता. त्याला स्वतःची समजूत नव्हती.

एक दिवशी रात्री दोघे एका गावी चोरी करण्यासाठी निघाले. त्या दिवशी फक्त एक बकरा चोरून आणायचा त्यांनी ठरविले. मध्य रात्रीच्या सुमारास दोघे स्मशाना शेजारच्या एका शंकराच्या देवळात येऊन पोचले. धोंडूने दगडूला ध्वजस्तंभाच्या आड एका ओटयावर बसून तो येईपर्यंत वाट पहायला सांगितले आणि स्वतः एक बकरा चोरून आणायला निघून गेला.

दाट काळोख पडला होता आणि जवळपास मनुष्यवस्ती नव्हती. दगडू, बरोबर थोडया भुयमुगाच्या शेंगा घेऊन गेला होता. वेळ जाईना तेव्हां त्याने खिशातल्या शेंगा काढल्या आणि प्रत्येक शेंग जमिनीवर आपटून किंवा कधी दातांनी सोलून दाणे खाऊ लागला.

देवळातला नोकर सभामंडपाच्या गच्चीवर झोपला होता. एकदम त्याची झोप मोडली आणि दूर 'कट्कट्' व 'फट्फट्' असा आवाज ऐकू आला. रात्री भुते स्मशानात येऊन आपला कारभार सुरू करतात असे त्याने ऐकले होते. भुते फक्त स्मशानात राहतात अशी त्याची समजूत होती. भुते देवळात आल्याचे त्याने कधी ऐकले नव्हते.

देवळात शिरलेल्या भुतांना पळवून लावण्यासाठी पुजाऱ्याला बोलावून आणायला

श्री र. मु. आरोळे

तो पुजाऱ्याच्या घरी गेला. तो पुजाऱ्याला जागा करून म्हणाला—"देवळात भुते शिरून आपला कारभार करत आहेत, पहा चला, त्यांना पळवून लावा. नाहीतर देऊळ अपवित्र होईल."

भुताचे नाव ऐकूनच पुजाऱ्याला धडकी भरली. म्हणाला—"अरे, मला चालवत नाही रे, माझे गुढगे दुखत आहेत. एक पाऊल टाकणेदेखील शक्य नाही." पुजाऱ्याला संधीवात होता ही गोष्ट पण खरी होती. तसा पुजारी अंगाने लट्ठच होता.

"तुम्ही आलेच पाहिजे. मी तुम्हांला पाठुंगळीला नाहीतर खांद्यावर घेऊन जातो. चला!" नोकर म्हणाला. म्हणून अगदी नाइलाजाने नोकराच्या खांद्यावर बसून पुजाऱ्याला जावे लागले.

तोपर्यंत दगडूचे शेंगा खाणे संपले होते. कोणी येत असलेला पाहून त्याने दीपस्तंभा-आडून वांकून पाहिले. कोणीतरी खांद्यावर काही तरी आणीत असलेला दिसला.

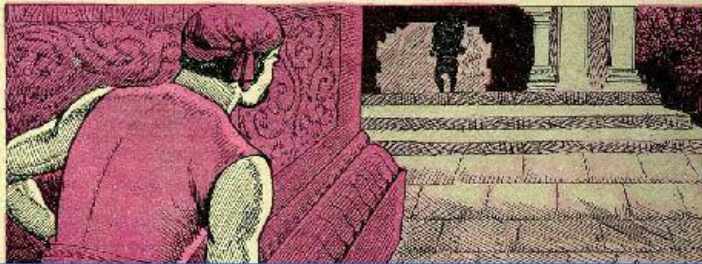
दगडूला वाटले धोंडू बकरा उचलून घेऊन येत असावा. म्हणून त्याने विचारले—"काय रे चांगला गलेलट्ठ आहे की."

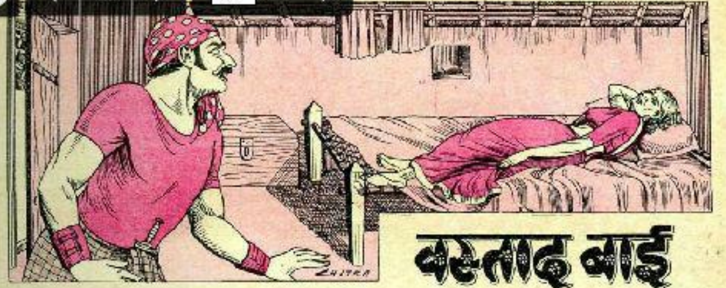
ते ऐकून देवळाच्या नोकराला कांपरेच भरले. त्याने खाली वांकून पुजाऱ्याला खांद्यावरून उतरविले आणि धूम ठोकली.

पुजऱ्याचे गुढगे दुखत होते. तरी तो जोराने पळू लागला व मागे वळून देखील पाहिले नाही. घरात पाऊल टाकतांच दार बंद करून घेतले.

थोड्या वेळाने धोंडू एक बकरा घेऊन आला आणि दगडूबरोबर आपल्या गावी निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी केर काढीत असतां दीपस्तंभाजवळ शेंगदाण्याची साले पडलेली पाहून तो थक्क झाला. 'कट्कट्' व 'फट्फट्'चे गुपित तेव्हां त्याच्या लक्षात आले. त्याने ती गोष्ट पुजाऱ्याला सांगितली. आणि ते गुपित पुजारी व नोकर दोघां-शिवाय इतर कोणाला कळले नाही.

वस्ताद बाई

एका गावी सुगुणा नावाची एक विधवा बाई रहात असे. वयाने ती पन्नाशीच्या आसपास असेल. तिला मूल बाळ नव्हते. ती आपल्या घराच्या व्हरांड्यातच एक दुकान काढून ते चालवीत असे. ती गरीब होती. परंतु गावात लोक सांगत, ती मोठी वस्ताद बाई आहे. तिची पेटी उघडून पाहिले की दागिने आणि सोन्याचांदीच्या वस्तू भरलेल्या दिसतील. तशा त्या गावात एक दोन चोऱ्या पण झाल्या होत्या. आस-पासच्या गावात मात्र पुष्कळ चोऱ्या होत. तेव्हां गावातल्या तरुणांनी चोरांना पकडण्याचे ठरवून दवंडी पिटविली की जो कोणी चोरी पकडवून देईल त्याला मोठे इनाम दिले जाईल. शेजारच्या गावात एक चोर रहात होता. त्याला ती गोष्ट कळली नाही.

सुगुणाने घरात चोर शिरला तर काय करायचे हे मनात योजून ठेवले. आपली युक्ति यशस्वी झाली तर आपल्याला बक्षिस पण मिळेल असे तिला वाटले. म्हणून इतर गावकरी चोरांचे नाव घेतले तरी घाबरून जात तिथे सुगुणा चोर केव्हां येतो याची वाट पाहू लागली.

एक दिवशी रात्री चोर तिने इच्छिल्या-प्रमाणे सुगुणाच्या घरात शिरला. सुगुणा त्यावेळी जागी होती. चोर आल्याची चाहूल लागताच ती मोठ्या प्रेमाचा आव आल्यासारखा दाखवून म्हणाली—"आलास का बाळा!"

चोर ते ऐकून थक्कच झाला. पण बोलला नाही.

"तू आपले ते पैसे घेऊन जा बाबा, दुप्पट तरी झाले असतील. मोजून घे, पाहिजे तर." सुगुणा म्हणाली.

सुगुणा हे सर्व काय म्हणते आहे, चोराला कळेना. म्हातारीला वेडबीड तर नाही

लागले, असे देखील त्याला वाटल्याशिवाय राहले नाही. सुगुणा खाटेवरून उठली आणि दिवा लावीत म्हणाली–"अरे, काल नव्हतास का आलास तू? तूच ना तो? तो तर सर्वांना माझ्या पेटीचे गुपित सांगत फिरतो आहे. गावकरी माझा जीव घ्यायला येणार नाहीत का?"

चोराला पळून जावेसे वाटले. परंतु पुन्हां त्याने विचार केला, या बाईच्या बरळण्याने आपले काही नुकसान होणार नाही. ती म्हणते ते पेटीचे गुपित तरी काय आहे, पाहून घेऊ या, असा देखील त्याने विचार केला.

दिव्याच्या उजेडात चोराला पाहून सुगुणा म्हणाली–"तू तो चोर नाहीस! त्याने माझ्या पेटीचे गुपित तुला सांगितले असणार."

"नाही, मला कोणी नाही सांगितले, बाई! काय गुपित आहे पेटीचे?" चोराने विचारले.

"चल दाखविते." असे सांगून सुगुणाने आपली लाकडी पेटी उघडून दागिने व पैसे काढले आणि हिशोब लावल्यासारखे करून म्हणाली–"पाहिलेस, काल त्याने या पेटीत जे पैसे ठेवले होते त्यांचे दुप्पट झाले. आज रात्री येऊन तो घेऊन जातो म्हणाला होता. तो कां नाही आला, कोणास ठाऊक? मला वाटले तूच तो असशील, म्हणून तुला सगळे सांगून टाकले. एक दोघे चोर माझ्या घरी येत जात राहले की गावाच्या अधिकाऱ्यांना ती गोष्ट कळेल आणि मग मला फांशी होईल. म्हणून सांगते, कोणाला ही गोष्ट सांगू नकोस. तुला पुण्य लागेल. तू आल्या वाटेने निघून जा. तो चोर लहान लहान चोऱ्या करून आणून माझ्या या पेटीत चोरीचा माल ठेवतो. त्याचा माल दुप्पट होतो आणि मला थोडा वांटा मिळतो. म्हणून कोणाजवळ हे गुपित सांगू नकोस."

चोराचा लोभ वाढला. तो सुगुणाला म्हणाला–"काकू, मला पण मदत करा. माझे धन दुप्पट करून दिलेततर तुम्हांला तुमचा वांटा देईन. मी हे गुपित कोणाला कळू देणार नाही. मी उद्या आपले सर्व धन आणून तुमच्या पेटीत ठेवून देतो आणि तुम्हांला कोणत्याही प्रकारचा त्रास होणार नाही, याची पूर्ण काळजी बाळगतो. माझ्यावर विश्वास ठेवा."

"बाबा! तुला मी पहिल्यानेच पाहते आहे. गावकरी चोराला पकडण्यासाठी डोळ्यात तेल घालून बसले आहेत. तू आता म्हणतोस म्हणून तुला मी एकच एक संधी देते. नंतर तुझा माझा काही संबंध नाही. तू उद्यां ठीक या वेळी येऊन माझ्या पेटीत आपल्या वस्तू ठेवून लगेच निघून जा." सुगुणा म्हणाली.

चोर आनंदाने निघून गेला.

उजाडल्यावर सुगुणाने रात्री चोर येणार असल्याची गोष्ट व तिने त्याला कसे फसविले हे गावाच्या प्रमुख अधिकाऱ्याला कळविले. चोराला पकडण्यासाठी त्या अधिकाऱ्याने सर्व व्यवस्था करून ठेवली.

रात्री चोर आपले सर्व धन घेऊन म्हातारीकडे आला आणि त्याला अधिकाऱ्याने कैद केले.

दुसऱ्या दिवशी चोराजवळचा चोरीचा माल ज्याचा त्याच्याकडे पोचविण्यात आला आणि चोराला कडक शिक्षा करून म्हातारीला मोठे इनाम देण्यात आले.

त्या दिवसापासून गावात चोऱ्या बंद झाल्या.

विदूषकाची चलाखी

एका राजाला घोड्याच्या शर्यतींची फार आवड होती. तो नेहमी घोड्यांच्या शर्यती लावी व जो येई त्याला बक्षिसे देई.

एकदा विदूषक राजाला म्हणाला–"महाराज, या खेपेस आपण अगदी निराळ्या तऱ्हेची शर्यत लावू या. जो घोडा सर्वात मागे राहील त्याला बक्षिस मिळेल."

"अरे, मग घोडे पळणारच नाहीत आणि त्यात गंमत काय राहणार?" राजाने विचारले.

"तसे नाही महाराज; घोडे पळतील अन् खूप पळतील. त्याची जबाबदारी मी घेतो." विदूषक म्हणाला.

राजाने घोडेस्वारांना बोलावून पळायला सांगितले व म्हणाला–"तुम्ही पळवा आपापला घोडा, जो घोडा मागे राहील त्याला बक्षिस मिळेल."

नंतर विदूषकाने घोडेस्वरांना जवळ बोलावून त्यांच्या कानात काहीतरी सांगितले.

काही वेळाने दोघे घोडेस्वार घोड्यांवर बसून घोडे पळवू लागले. एका विशिष्ट झाडापर्यंत जाऊन परत यायचे ठरले होते.

दोघे झाडापर्यंत जाऊन परतू लागले.

राजाने चकित होऊन विदूषकाला विचारले–"काय रे, तू त्या स्वारांना कानात काय सांगितलेस ?"

"मी त्यांना घोड्याची अदला बदल करायला सांगितली होती, महाराज!" विदूषक म्हणाला.

तीनदां फसगत

एका गावी एक श्रीमंत शेतकरी रहात असे. त्याच्याकडे शेतातली कामे करायला एक नोकर होता. त्या नोकराचा मुलगा दर शुक्रवारच्या बाजाराला जाऊन शेतकरी जे ताक देई ते विकून पैसे घरी आणून देई. म्हणून त्या मुलाचे नाव 'ताकवाला पोऱ्या' असे पडले.

शेतकरी आपली गाडी घेऊन शुक्रवारच्या बाजाराला जात असे. ताकवाला पोऱ्या त्याच गाडीत ताकाचे मडके घेऊन जात असे. सर्व ताक विकल्यावर संध्याकाळी त्याच गाडीत घरी परत येत असे.

एका शुक्रवारी तो बाजारात ताक विकत असता एका उंच म्हातारीने त्याला ताक द्यायला सांगितले. मुलगा म्हणाला–"आजी मोठा पेला भरून घेतलास तर एक पावली द्यावी लागेल आणि लहान घेतलास तर चवली द्यावी लागेल."

"अरे पावली चवली नाही, फुकट दे." म्हातारी म्हणाली.

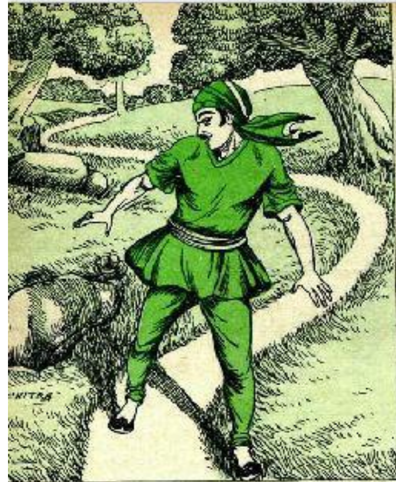
"म्हातारे माझ्याकडे फुकटाचा माल नाही मिळणार." ताकवाला पोऱ्या म्हणाला.

म्हातारीने जवळ येऊन मडक्यालाच हात घातला. पण मुलाने पळीने मारले म्हणून म्हातारी शिव्या देत निघून गेली.

संध्याकाळपर्यंत सर्व ताकाची विक्री झाली. ताकवाला पोऱ्या गाडीत मडके व पळी ठेवून शेतकऱ्याला म्हणाला–"तुम्ही पुढे व्हा, मी गावात जाऊन एक काम आहे ते करून येईन." आणि निघून गेला.

थोड्या वेळाने मुलगा गावात फिरून आपल्या गावाच्या वाटेने चालू लागला. थोडा वेळ चालल्यावर त्याच्या पाठीमागून कोणी तरी चालत असल्याचा भास झाला. तो वळून पाहणार इतक्यात त्या म्हातारीने त्याच्या तोंडावरून उपडे पोते टाकले व

श्री गोपाळ, ग. गोठाटे

त्या मुलाला बळजबरीने पोत्यात घालून पोत्याचे तोंड दोरीने घट्ट आवळून बंद केले.

तितक्यात म्हातारीला एक काम आठवले व तिने ते पोते रस्त्याच्या बाजूला सारून ठेवले आणि निघून गेली.

मुलगा पोत्यात अडकला होता. पण त्याचे डोके वेगाने चालू होते. कोणी तरी शीळ वाजवीत त्या वाटेने चालला होता. शीळ ऐकून मुलगा पोत्यांतून ओरडून म्हणाला–"अहो, मला या पोत्यातून सोडवतां का?"

त्या मनुष्याने पोत्याचे तोंड सोडून मुलाला सोडविले. तो एक शिपाई होता. त्याने सर्व गोष्ट ऐकून म्हटले–"म्हातारीची मोडली पाहिजे." दोघांनी मिळून पोत्यात ओल्या मातीचे गोळे भरून पुष्कळशी कांटेरी झाडे आत कोंबली आणि पोत्याचे तोंड बंद करून दोघे निघून गेले.

तासाभराने म्हातारी परत आली. पोते उचलून घेऊन निघाली. पोत्यातले काटे बोचत होते. त्या पोराला उद्देशून म्हणाली– "लबाडा! तू सुया टोचतो आहेस का मला? घरी गेल्यावर पाहते. तुझी पाठ मऊ करते पहा." शिव्या देत म्हातारी घरी गेली. पोत्याचे तोंड सोडून तिने खाटेवर पोते उलटे केले. तिचे सर्व अंथरूण खराब झाले.

दुसरा शुक्रवार आला. ताकवाला पोऱ्या मालकाच्या गाडीत ताकाचे मडके घेऊन बाजाराला निघाला. ताक विकून संध्याकाळी घरी परत येत असता वाटेत गाडीचा कणाच मोडला. मालक म्हणाला–"मी गावात जाऊन कणा दुरुस्त करून घेऊन येतो. तू येथेच थांब!" असे सांगून मालक गावात निघाला. मुलगा गाडीबाहेर गंमत पहात हिंडत होता.

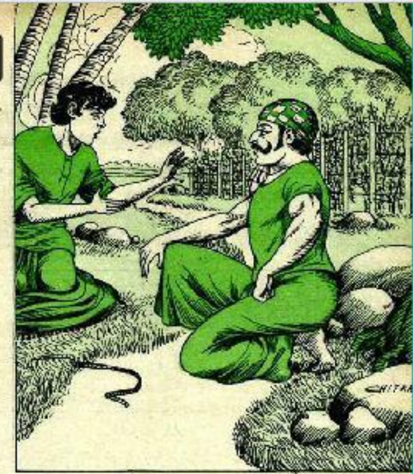
तितक्यात कोठून तरी म्हातारी आली आणि तिने त्याच्या तोंडावर उलटे पोते टाकून त्याला पोत्यात कोंबून पोते घट्ट आवळून बांधून घेतले व घरी निघाली.

अर्धी वाट चालून गेल्यावर तिला वाटत एका जागी भाजीचा मळा असल्याचे आठवले. मळ्याच्या चारीबाजूला कांटेरी कुंपण होते. पण एका जागी एका माणसाला आत शिरायला पुरेसे भोक होते. त्या भोकातून आत शिरून भाजी आणली तर कोणाला कळणार सुद्धा नाही असा विचार करून म्हातारीने पोते डोक्यावरून खाली उतरून ठेवले आणि मळ्यात शिरली.

मुलाच्या सुदैवाने त्याच वेळी वाटेने कोणी तरी चालत जात असल्याची चाहूल त्याला लागली. मुलगा ओरडून म्हणाला– "अहो, मी पोत्यात बंद आहे, मला सोडविता का?"

तो मनुष्य एक चोर होता. त्या माणसाने पोत्याचे तोंड सोडले आणि मुलाला बाहेर काढून त्याला सर्व गोष्टी विचारून घेतल्या. म्हातारीची खोड मोडली पाहिजे असे चोराला देखील वाटले. तसा विचार करून त्याने ओली माती व काही लहान मोठे दगड पोत्यात भरले. पोत्याचे तोंड बंद करून दोघे आपापल्या वाटेने निघून गेले.

म्हातारी पाले भाजी उपटून शेंगा तोडून घेऊन आली आणि पोते डोक्यावर घेऊन घरी निघाली. दगड तिला बोचत होते. ती ओरडून म्हणाली–"ए पोरा! तू गुडघ्या कोपरांनी किती ढुशी दिल्यास

तरी मी भिणार नाही." घरी पोचताच तिने आपल्या खाटेवर पोते उलटे केले. या खेपेस ही आपण फसलो, हे तिला कळले.

तिसरा शुक्रवार आला. या खेपेस ताकवाल्या पोऱ्याचा मालक जरा आधीच घराकडे निघाला. मुलगा सुद्धा गाडीत बसून निघाला. या वेळी त्याने एक सुरा-बरोबर ठेवून घेतला होता. म्हातारीला अद्दल घडेल असे काही तरी करण्याचे त्याने ठरविले होते.

अर्ध्या वाटेवर चिंचेची झाडे पाहून व चिंचा खूप लोंबत असलेल्या पाहून मालक नोकराच्या पोऱ्याला म्हणाला–"चल रे, चिंचा जमा करून घेऊन जाऊ या."

तोपर्यंत काळोख पडला नव्हता. दोघे चिचा गोळा करू लागले. मुलगा, जवळ सुरी असल्यामुळे बेफिकीर होऊन चिचा गोळा करीत होता. म्हातारी दबा धरून एका झाडाआड लपून बसली होती. तिने संधी पाहून मुलाच्या तोंडावर हात ठेवला आणि त्याला धरून पोत्यात कोंबले. नंतर ती त्याला उचलून गावाकडे निघाली.

म्हातारी घरी पोचली व एक सुरी घेऊन सहाणेवर पाजळवू लागली. नेमका त्या वेळी चुलीतला विस्तव विझू लागला होता. म्हणून धावत जाऊन तिने चुलीवरच्या भांड्यात भात होता त्याला कड आला का पाहिले. पण पाणी गार होते. लवकर काटक्या घातल्या नाहीत तर विस्तव विझेल असा विचार करून ती काटक्या गोळा करायला धावली. इकडे घरात विस्तव अर्धवट पेटत होता आणि बाजूला पोत्यात ताकवाला पोऱ्या बंद होता.

मुलाने दार बंद झाल्याचा आवाज ऐकला. आपली सुरी काढून आतूनच पोते काढून टाकले आणि बाहेर आला. त्याने पोत्यात म्हातारीची भांडी, मडकी जे मिळालें ते सामान कोंबले आणि पोते बंद करून घराबाहेर आला. त्याने चुलीतले दोन तीन निखारे काढून घेऊन म्हातारीच्या झोपडीवर एका कोपऱ्यात ठेवून दिले आणि पळून गेला.

थोड्या वेळाने म्हातारी आली. आंतून कडी लावून घेऊन पहिल्याने तिने चूल चांगली पेटविली आणि नंतर पोत्याचे तोंड उघडून हातातली सुरी दाखवीत म्हणाली– "आतां कोठें जाशील बेट्या!" तिने पोते उलटे केले. त्यातून भांडी व मडकी खाली पडली. मडकी फुटून गेली. झोपडीला आग लागत असल्याची गोष्ट म्हातारीच्या लक्षात आली नाही. परंतु जेव्हां लक्षात आले तेव्हां तिने हातातले सर्व सामान टाकून दिले आणि झोपडीबाहेर पळण्यासाठी दाराची कडी काढली. इकडे कडी काढायला आणि झोपडे पेटायला गांठ पडली. त्या गर्दीत म्हातारी जळून मेली की वांचली ते त्या परमेश्वरालाच माहीत.

दुर्योधनाचा गंधर्वांच्या हाती पराभव झाल्यावर पांडवांनी त्याला सोडविले. त्याला त्यात त्याचा फार अपमान वाटला. तो त्या मन:स्थितीत हस्तिनापूरला परतला. वाटेत त्याने एका सरोवराच्या काठी एक रात्रभर मुक्काम केला.

कर्ण पहिल्यानेच रणांगणातून पळून गेला होता. तो दुर्योधनाला त्या मुक्कामाच्या जागी जाऊन भेटला. परंतु गंधर्वांनी त्याला कैद केले होते आणि पांडवांनी त्याला सोडून आणले होते हे कर्णाला माहीत नव्हते. म्हणून तो म्हणाला–"दुर्योधना! तुझ्या पराक्रमाची प्रशंसा मी कोणत्या शब्दात करू? त्या दुष्ट गंधर्वांचा पराभव करून तू राजधानीला परतत आहेस नाही का? त्यांच्यासमोर मी तरी उभा राहू शकलो नाही. विकर्णाच्या रथात बसून मला पळून जावे लागले. तुझ्यासारखे पराक्रमी या जगात मिळणे शक्य नाही."

कर्णाच्या तोंडून ही स्तुति ऐकून दुर्योधनाचे दु:ख कमी होण्याऐवजी वाढले. त्याने कांपऱ्या आवाजात त्याच्यावर जो प्रसंग गुजरला होता तो थोडक्यात सांगितला आणि म्हणाला–"मी युद्धात जय मिळवून आलो असतो तर माझी कीर्ति वाढली असती व मेलो असतो तर मला वीरगति मिळाली असती. परंतु दोन्ही गोष्टी घडल्या नाहीत. पांडवांनी मला वांचवावे या अपमानाहून मोठा अपमान आणखी काय असू शकेल! आतां मी कोणत्या तोंडाने

हस्तिनापूरला जाऊ? मी बाबांना, द्रोणाचार्य व कृपाचार्यांना आणि अश्वत्थाम्याला काय जाऊन सांगू? मी अन्नत्याग करून जीव जाईपर्यंत येथेच रहावे म्हणत आहे. तू जा, हस्तिनापूरला. दुःशासनाला गादीवर बसव आणि तूच राज्य व्यवस्था कर." असे सांगून दुर्योधन व दुःशासन परस्परांना भेटले आणि लहान मुलासारखे रडू लागले.

त्या दोघां भावांना रडत असलेले पाहून कर्ण थोडासा चिडून म्हणाला–"अरे तुम्हांला रडायला काय झाले? रडल्याने दुःख वाढते व मानसिक शांति मिळत नाही. पांडवांनी तुला सोडविले त्याबद्दल दुःखी होण्याचे कारणच काय? ते तुझी प्रजा आहेत व राजाचे रक्षण करणे प्रजेचे कर्तव्य आहे. ते त्यांनी बजावले. त्यात तुझा अपमान कसला? तू आत्महत्या करायला गेलास तर तुझे मांडलिक राजे तुला भितरा म्हणतील आणि हसतील. तू पांडवांचे राज्य बळकावलेस व त्यांना वनवास दिलास तर ते आत्महत्त्या करायला गेले का?"

शकुनी दुर्योधनाला म्हणाला–"मी द्यूतात पांडवांचे राज्य जिंकून तुला दिले ते उपभोगल्याशिवाय तू आत्महत्त्या करावीस यासाठीच का?" परंतु दुर्योधनाच्या मनावर कोणात्याही म्हणण्याचा परिमाण झाला नाही व त्याने वल्कल वस्त्रे धारण करून अनशन सुरू केले.

देवांच्या हातून पराभव झाल्यावर राक्षस पाताळ लोकात जाऊन राहू लागले होते. त्यांना दुर्योधन अनशन करू लागल्याचे कळले. त्यांनी दुर्योधनाला आपल्याकडे आणण्यासाठी अथर्ववेदातले मंत्र म्हणून यज्ञारंभ केला. तेव्हां होमातून कृत्या नामक एक शक्ति जांभया देत बाहेर आली आणि विचारू लागली–"बोला! तुम्ही कशासाठी माझे आवाहन केले होते?"

राक्षस म्हणाले–"भूलोकात दुर्योधन अनशन करीत आहे. त्याला पाताळ लोकात घेऊन ये." त्याप्रमाणे ती कृत्या दुर्योधनाला पाताळ लोकात घेऊन आली.

दानवांनी दुर्योधनाला रात्रभर अनेक प्रकारे समजावून सांगितले. म्हणाले–"दुर्योधना! तू क्षत्रिय वीर आहेस. तुझे मांडलिक राजे एकाहून एक शूर व साहसी आहेत. पण तू क्षत्रियधर्म सोडून अनशन करू लागलास हे कां? त्यामुळे तुला विनाकारण आत्महत्त्येचे पाप मात्र लागेल. तुला सुख व कीर्तिपण मिळणार नाही. आतां आम्ही एक गुपित तुला सांगतो. आम्ही शंकराचा वर मिळवून वज्रासारखा तुझ्या देहाचा वरचा भाग आणि जगदंबेच्या कृपेने तुझ्या शरीराचा खालचा भाग निर्मिला. म्हणून तू सामान्य मानव नसून देवतुल्य आहेस. युद्धात तुझ्या बाजूने युद्धाला आलेले सर्व वीर आमचेच अंश आहेत. म्हणून तुला काळजी करण्याचे कारण नाही." अशा तऱ्हेने राक्षसांनी दुर्योधनाच्या मनाचे सांत्वन करून त्याला परत भूलोकात पोचते केले. कृत्या दुर्योधनाला पोचवून निघून गेली.

दुर्योधनाची झोप मोडली तेव्हां त्याला रात्री घडले ते सर्व स्वप्न असावेसे वाटले. पण तो त्याविषयी कोणाजवळ काही बोलला नाही. या खेपेस कर्णाने दुर्योधनाचे मन सहजी वळवून घेतले. नंतर दुर्योधन आपल्या अनुयायांसह, जणुंकाही रानात अशुभ असे काही घडलेच नाही, अशा तऱ्हेने आनंदाने हस्तिनापूरला परत आला.

हस्तिनापूरात दरबार भरला असता भीष्माचार्यांनी सर्वांसमक्ष दुर्योधनाला विचारले–"आम्ही तुला नको सांगितले असूनही तू घोषयात्रेला गेलास आणि काय मिळवून आलास? अपकीर्ति आणि अपमान! युधिष्ठिर होता म्हणून तुला सुटका मिळाली. त्याने औदार्य दाखविले म्हणून हे झाले. तू कर्णाच्या गप्पा ऐकून तू त्या थोरपुरुषाशी शत्रुत्व विकत घेतलेस. तू ज्या कर्णाला आपला मित्र समजतो आहेस तो तुला गंधर्वांच्या हातात सोपवून स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी पळून गेला होता. निदान आतां तरी पांडवांशी सख्य कर."

ते ऐकून दुर्योधन मोठ्याने हसला आणि दु:शासन, शकुनी व कर्णाला घेऊन राज्य सभेतून उठून निघून गेला. परंतु भीष्म म्हणाला ते ऐकून कर्णाला अपमान वाटला. तो दुर्योधनाला म्हणाला–"राजा, मला आता एक मोठे सैन्य दे. मी पांडवांनी जिंकलेली सर्व राज्ये जिंकून आपला पराक्रम दाखवितो. तेव्हां त्या म्हाताऱ्याला माझ्या पराक्रमाची थोडी फार कल्पना येईल." कर्ण म्हणाला ते दुर्योधनाने मान्य केले.

कर्ण दुर्योधनाने दिलेले चतुरंग सैन्य घेऊन दिग्विजयाला निघाला. सर्व प्रथम त्याने द्रुपदाला जिंकले व मोठी खंडणी वसूल केली. नंतर पूर्वेकडील अंग, वंग

कलिंग, मत्स्य, कोशल इत्यादि राज्ये जिंकीत दक्षिणेकडे वळला आणि दक्षिणेकडील सर्व राज्ये जिंकली. कंडिनपुरचा राजा रुक्मि व त्याचे मित्र राजे यांनी कर्णाशी सख्य करून पांडवांविरुद्ध सर्व प्रकारे मदत करण्यास वचन दिले. अशातऱ्हेने दिग्विजय करून व अपार संपत्ति घेऊन कर्ण हस्तिनापूरला परत आला.

दुर्योधनाने कर्णाचे अभिनंदन केले व म्हणाला–"तू मला जी मदत केलीस तेवढी मदत मला भीष्म, द्रोणादिकांकडून देखील मिळाली नाही. तुझ्यासारखा सखा मला या जगात दुसरा कोणी नाही."

कर्णाने दिग्विजय केल्यावर दुर्योधनाच्या मनात राजसूय यज्ञ करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. त्यासाठी आवश्यक सर्व तयारी त्याने सुरू केली. ऋत्विजांना बोलावून म्हणाला–"राजसूय यज्ञासाठी सर्व आवश्यक यज्ञसामुग्री तयार करा."

परंतु ऋत्विज म्हणाले–"तू पांडवांचा पराभव केलास तरच तुला हा यज्ञ करता येईल. या शिवाय वडील जिवंत असेपर्यंत तुला हा यज्ञ करण्याचा अधिकार नाही. ते असेपर्यंत तुला चक्रवर्ती पद कसे काय मिळेल? राजसूय यज्ञासारखा वैष्णव नामक दुसरा एक यज्ञ आहे. पाहिजे तर तू तो यज्ञ कर."

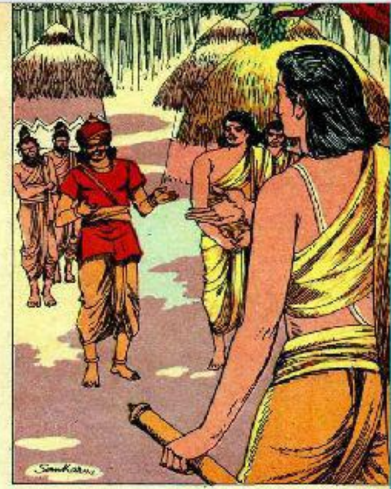
दुर्यो[illegible] ती गो[illegible] बंधु आणि कर्णशकुनी इत्यादिकांस सांगितली. त्यांनी ऋत्विजांच्या सल्ल्याप्रमाणे करावयास सांगितले. त्याप्रमाणे यज्ञाची सर्व तयारी झाली. राजधानीच्या बाहेर यज्ञवेदिका तयार करण्यात आली. पांडवांकडे निमंत्रण देण्यासाठी दुर्योधनाने एक दूत पाठविला.

युधिष्ठिर त्या दूताला म्हणाला–"दुर्योधनाने हा यज्ञ रचला आहे त्याबद्दल आम्हांला अपार आनंद होत आहे. तो यज्ञ पाहण्याची आमची फार इच्छा आहे, परंतु आम्ही यज्ञ पाहण्यासाठी हस्तिनापुरी आलों तर वनवासाचे व्रत भंग होईल. म्हणून आम्हांला इच्छा असूनही या यज्ञ-प्रसंगी हजर राहता येणार नाही."

त्यानंतर भीम म्हणाला–"आमचा वनवास संपल्यावर आम्ही एक महायज्ञ करणार आहो व त्यात दुर्योधनादिक कौरव व त्यांची मित्र मंडळी यांची आहुती देणार आहो. त्या यज्ञाला मी हजरराहणार आहे, एवढे तुम्ही आपल्या राजाला जाऊन सांगा."

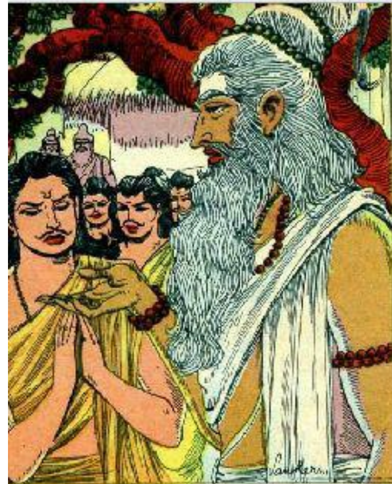
दुर्योधनाचा वैष्णव यज्ञ यशस्वीपणे पार पडला. कर्ण दुर्योधनाचे अभिनंदन करून म्हणाला–"मी पुढल्या युद्धात पांडवांचा वध करून तुझ्या करवी राजसूय यज्ञ करवीन."

पांडव द्वैत वनात बरेच दिवस राहाले. ते नित्यमितपणे शिकार करीत. म्हणून

जंगलात रानटी श्वापदांची संख्या कमी होऊ लागली. हे पाहून युधिष्ठिर पांडवांना घेऊन पुन्हां काम्यक वनात येऊन राहू लागला. कंदमुळे व फळे हाच त्यांचा मुख्य आहार होता.

अशातऱ्हेने पांडवांच्या वनवासाची अकरा वर्षे संपली. युधिष्ठिराला आपल्या चुकीबद्दल फार पश्चात्ताप वाटू लागला. आपण द्यूत खेळलो नसतो तर वनवास भोगावा लागला नसता. द्रौपदी व आपली भावंडे यांना नाना प्रकारच्या यातना सहन कराव्या लागल्या. भविष्यकाळासंबंधीपण युधिष्ठिराला आत्मविश्वास वाटत नाहींसा झाला. सर्व पांडवांचा वध करण्याची कर्णाने दुर्यो-

धनासमोर प्रतिज्ञा केली होती. या सर्व गोष्टींमुळे युधिष्ठिराला रात्री शांतपणे झोपसुद्धा येत नव्हती.

पांडव काम्यक वनात असतां व्यास मुनी त्यांना भेटण्यासाठी आले. पांडवांना वाळलेले व अशक्त झालेले पाहून महर्षींना फार वाईट वाटले. त्यांचे आवश्यक सांत्वन करून व्यासांनी पांडवांना धीर दिला आणि म्हणाले–"तेरा वर्षांचा वनवास व अज्ञातवास संपल्यावर पुन्हां तुम्हांला राज्यप्राप्ती होईल." असे सांगून व पांडवांना आशीर्वाद देऊन व्यासमुनींनी पांडवांचा निरोप घेतला.

तिकडे पांडवांना नाना प्रकारचे कष्ट रानात सहन करावे लागत होते व इकडे दुर्योधन, कर्ण व शकुनी पांडवांना जास्त जास्त त्रास देण्याच्या योजना करीत होते.

त्याच सुमारास दुर्वास ऋषी आपल्या दहा हजार शिष्यांसह हस्तिनापूरला आले. दुर्वास ऋषी स्वभावाने फार क्रोधी म्हणून प्रसिद्धच होते. त्यांच्या आतिथ्य सत्कारात थोडी उणीव जरी राहली तर ते शाप देत असत. म्हणून दुर्योधन व त्याच्या भावंडांनी दुर्वास ऋषींच्या आतिथ्य सत्काराची जबाबदारी जातीने आपल्यावर घेतली. दुर्वास ऋषींनी दुर्योधनाची अनेक प्रकारे परीक्षा घेऊन पाहिली. कधी ते अचानक म्हणत–"राजन्! मला फार भूक लागली आहे. लवकर जेवणाची तयारी करव. आम्ही स्नानादि आटोपून येतो." असे सांगून जात आणि पुष्कळ वेळ परत येत नसत. परत आल्यावर भूक नसल्याचे सांगत.

कधीकधी मध्य रात्रीच्या सुमारास उठून सांगत–"आम्हां सर्वांना फार भूक लागली आहे आणि जेवण वाढल्यावर 'भूक नाही' असे सांगत. कधी कधी दटावून सांगत–"हे काय खाणे झाले?" आणि पानावरून उठून निघून जात. इतका त्रास त्यांनी दिला तरी दुर्योधनाने सर्व शांतपणे सहन करून त्यांची सेवा केली. दुर्योधन परीक्षेत पूर्णपणे उतरल्यावर दुर्वास ऋषी प्रसन्न होऊन म्हणाले–"राजा! मी तुझी सेवावृत्ति

पाहून संतुष्ट झालो आहे. तुला काय वाटेल ते मागून घे."

दुर्योधनाला ते ऐकून परमानंद झाला. दुर्वास ऋषींनी शाप दिला नाही याबद्दल त्याच्या मनाचे फार समाधान झाले. नंतर त्याने दु:शासन, शकुनी व कर्ण यांचा सल्ला घेऊन मुनींजवळ आपली इच्छा प्रगट केली. म्हणाला–"मुनिवर्य! धर्मपरायण युधिष्ठिर काम्यक वनात वनवास करीत आहे. त्याच्या बरोबर त्याचे भाऊ, पत्नी द्रौपदी व ब्राह्मणपण रहात आहेत. आपण त्यांना दर्शन देण्यास जावे व पांडवांना अतिथि-सत्काराचा मान द्यावा. आपण सशिष्य काम्यक वनात जाऊन त्यांना दर्शन द्यावे."

दुर्वास दुर्योधनाच्या सांगण्याप्रमाणे काम्यक वनात जायला निघाले. पांडव दुर्वास ऋषींचा आतिथ्य सत्कार करू शकले नाहीत, म्हणजे त्यांना राग येईल व ते त्यांना चांगला शाप देतील असे दुर्योधनाला वाटले. कर्णाने दुर्योधनाला तसा वर मागण्यास सांगितले होते.

ज्या दिवशी दुर्वास ऋषी काम्यकवनात पांडवांकडे आले त्यादिवशी द्रौपदी सर्वांना जेवायला वाढून आणि स्वत: जेवून नुकतीच विश्रांति घेण्यासाठी थोडी आडवी झाली होती.

युधिष्ठिर आपल्या भावंडांबरोबर दुर्वास-ऋषींच्या स्वागतासाठी सामोरा गेला. ऋषींना नमस्कार करून तो म्हणाला–"मुनिवर्य! आपण सशिष्य आमचे आतिथ्य स्वीकारावे."

दुर्वास ऋषींनी, या वनात युधिष्ठिर आपल्या दहा हजार शिष्यांसह सर्वांचा सत्कार कसा काय करील या गोष्टीचा थोडा देखील विचार केला नाही व लगेच होकार दिला. पांडवांनी त्यांना गंगेवर स्नानादि आटोपून यांवयास विनंति केली.

दुर्वास ऋषी स्नानास निघून गेल्यावर इतक्या सर्व लोकांना जेवायला कसे वाढाव-याचे हे द्रौपदीला कळेना. तिने कृष्णाचा धावा केला.

शिवपुराण

[११]

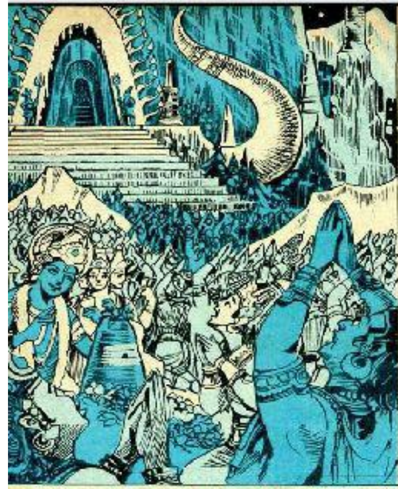
शंकर पार्वतीच्या विवाहाला आलेली सर्व पाहुणेमंडळी निरोप घेऊन आपापल्या गावी निघून गेली. नंतर शंकर नंदीला म्हणाला–"आम्ही दोघे विश्राम करणार आहों, म्हणून तू माझे निवास स्थान सजवून ठेवण्याची व्यवस्था कर.

नंदीने सर्व गणप्रमुखांबरोबर शंकराचे निवासस्थान स्वच्छ करून त्यात सुगंधी द्रव्यें शिंपडली. नंतर जागोजागी मोती हिरे यांचा चूर मिसळून रांगोळी घालविण्याची व्यवस्था केली. फुले, पाने व मोहोर आणून दारे खिडक्यांना तोरणे बांधविली. भिंतींवर सुरुचिपूर्ण चित्रें काढविली आणि निरनिराळी फळे व स्वास्थ्यकर पेयें यथास्थान ठेवून दिवाबत्तीची यथोचित व्यवस्था करून शयनगृह सजविले.

नंदीने शंकराला कळविले की शैयागृह सजवून तयार ठेवण्यात आले आहे. तेव्हां शंकर नंदीला व गणवृंदांना म्हणाला–"आतां आम्ही विश्रांति घ्या-यला जात आहों तेव्हां कोणाला आजूबाजूला किंवा आत येऊ देऊ नका, आमची झोप मोडतां कामा नये. चारी-बाजूला पाहरा ठेवा!" असे सांगून शंकर पार्वतीसह विश्राम करायला शयन-गृहात गेला.

तिकडे तारकासुर देवांना फार त्रास देऊं लागला. त्यांनी ब्रह्मदेवाकडे आपले गाऱ्हाणे नेले. म्हणाले–"हे देवाधिदेवा ब्रह्मदेवा! तू तारकासुराला जो वर दिला

शेवटच्या मलपृष्ठावरील चित्र

त्यामुळे आम्हांला निरनिराळ्या प्रकारे यातना सहन कराव्या लागत आहेत. त्याला ठार केल्याशिवाय आम्हांला शांति मिळणार नाही. तरी त्याला ठार करण्याचा काही तरी उपाय कर."

ब्रह्मदेव देवांना धीर देत म्हणाला–"मी तारकासुराला वर देऊन त्याला अजिंक्य केले हे खरे आहे. पण वर दिला नसता तरी भागले नसते. तप करणारा मग तो सुष्ट असो किंवा दुष्ट असो त्याला वर देणे भाग आहे. दुष्टाला वर दिला नाही तर तो तपश्चर्या करणे सोडील का? तपश्चर्येमुळे उत्पन्न होणारा ताप त्रिलोकाला भस्म करील. त्रिलोकाच्या रक्षणासाठीच वर द्यावा लागतो. वर मिळविणारा त्याचा दुरुपयोग करतो, तेव्हां त्याचे पारिपत्य करावे लागते. चला, विष्णूकडे जाऊन त्याचा सल्ला घेऊ या."

सर्व देव विष्णूकडे गेले व तारकासुराच्या अत्याचाराचे वर्णन करून त्याचे पारिपत्य करण्यास उपाय सुचविण्यास सांगितले. विष्णु म्हणाला–"पार्वती परमेश्वर विवाहित झाले आहेत. त्यांना मुलगा होईल तेव्हां तुमची इच्छा पूर्ण होईल."

"शंकर पार्वतीचा विवाह होऊन पुष्कळ काळ लोटला. त्यांना आमच्या स्थितीची कल्पना करून द्यावी." देव विष्णूला म्हणाले.

विष्णु ब्रह्मदेवाला व देवांनाबरोबर घेऊन कैलास लोकी गेला. शंकराच्या आज्ञेने चहूंकडे कडक पाहरा होता. विष्णु नंदीला म्हणाला–"आम्ही शंकराच्या दर्शनाला आलो आहो. आम्हांला आत जाऊ दे."

"पार्वती परमेश्वर एकांतात आहेत. आंत कोणाला प्रवेश देऊ नये अशी प्रभूची आज्ञा आहे. त्यांची आज्ञा मोडणे आम्हांला कसे शक्य होईल? तेव्हां क्षमा करावी." नंदी म्हणाला.

विष्णु व इतर देव ज्या कामासाठी आले होते त्यात विघ्न आले. म्हणून विष्णु देवांना म्हणाला–"तुम्ही शंकाराचे पार्थिव लिंग तयार करून पंचाक्षरी मंत्राचा जप करीत त्याची आराधना करा. शंकर प्रसन्न होऊन तुम्हांला दर्शन देईल. तेव्हां जे निवेदन करावयाचे असेल ते करतां येईल. तुम्हीं नक्कीच यशस्वी व्हाल, यात शंका नाही." विष्णू म्हणाला.

देवांनी पार्थिव लिंग तयार केले आणि सर्व मिळून "हर हर महादेव, शंभो!" असा जयघोष करू लागले.

शंकर भक्तांच्या हाकेला पावला. तो धावत बाहेर येऊन म्हणाला–"देव हो! तुम्ही कशासाठी माझे एवढे स्मरण केलेंत? बोला, काय पाहिजे?"

ब्रह्मदेवादिक देव म्हणाले–"हे शंकर! तारकासुराच्या वधासाठी तू स्वतःची एक सृष्टि कर."

ते ऐकून शंकराने आपले वीर्य अग्नि कुंडात सोडले. पार्वतीला राग आला व तिने देवांना अपत्य प्राप्ति न होणार, असा शाप दिला.

शंकराचे वीर्य पडल्याने अग्नि घाबरून गेला. तो ताप त्याला असह्य झाला. त्यात

सप्त ऋषींनी भक्तिपूर्वक होम करून पूर्णाहुति दिली.

त्या वेळी अग्नि सप्त ऋषींच्या पत्नींना पाहून त्यांच्या विरहाने दुःखी झाला. अग्नीची पत्नी स्वाहा हिला ती गोष्ट कळली. ती प्रत्येक मुनिपत्नीरूपें अग्नीस भेटली. परंतु तिला अरुंधतीचे रूप घेतां येईना. म्हणून स्वाहाने त्या वीर्याचे सहा भाग करून ते आपल्या पोटात धारण केले. तिला फार कळा सोसाव्या लागल्या. म्हणून तिने आपल्या गर्भातला अंश कैलास शिखरावर टाकला. तो अंश वायूने गंगेत सोडला. गंगेत तो अंश यथासमयीं पूर्ण वाढ झाल्यावर मार्गशीर्ष षष्ठीला

धनिष्ठा नक्षत्रावर एक शिशुरूपे प्रगट झाला. त्या मुलाला सहा तोंडे व बारा हात होते व वज्राचा देह होता.

सर्वत्र अशी किंवदंती पसरली की सहा मुनि पत्नींना अग्नीच्या कृपेने हा मुलगा झाला. ते ऐकून मुनींनी आपापल्या पत्नीचा त्याग करण्याचे ठरविले. तेव्हां स्वाहाने मुनींना वस्तुस्थिति समजावून सांगितली. तिच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि मुनींनी मुनिपत्नींचा त्याग केला.

मुनिपत्नींनी गंगाकाठी जाऊन षण्मुख असलेला तो शिशु पाहिला. त्यांना पान्हा फुटला आणि त्या शिशूने सहा मुनिपत्नींचे स्तनपान केले.

ब्रह्मदेवाने स्वतः जाऊन त्या मुलाची जन्मकुंडली तयार केली आणि त्या मुलाचे नामकरण केले. तोच कुमारस्वामी, षण्मुख, स्कंध इत्यादि नावांनी प्रसिद्ध झाला.

मुनिपत्नींनी त्या मुलाला विचारले– "बाळा! आमच्या पतींनी आम्हांला घराबाहेर काढले आहे, आतां, आमचे कसे व्हायचे?"

कुमारस्वामी म्हणाला–"मी तुमचा मुलगा आहे! तुम्ही माझ्या माता आहांत. म्हणून तुम्ही माझ्या बरोबर रहा."

कुमारस्वामी दिवसेदिवस वाढू लागला. तो डोंगराळ प्रदेशात हिंडे फिरे. वाघावर किंवा सिंहावर बसे व त्यांच्याशी खेळे. त्याला शंकराचे धनुष्य मिळाले. त्याने त्यावर बाण चढवून क्रौंच पर्वताचे शिखर तोडले. ते पाहून त्या पर्वतावर राहणारे राक्षस कुमारस्वामीला मारायला धावले. कुमारस्वामीने सर्वांचा संहार केला.

तिकडे शंकरपार्वतीस एकवीस मुले झाली. ते अन्यान्य गणांचे मूळपुरुष होऊन गणाधिपति झाले.

१२१. प्राचीन ग्रीस देशांतील खेळ

ग्रीक लोकांनी व्यायाम व क्रीडांचा प्रारंभ केला असे सांगतात. खाली जे शिल्पकलेचे चित्र आहे त्यात मल्लयुद्ध, कुत्र्या मांजरांचे युद्ध, चेंडू व हॉकीचा खेळ कोरलेला आहे.

